ONTO
Online Psikoloji Dergisi
2015
No:06

Nuri Bilgin

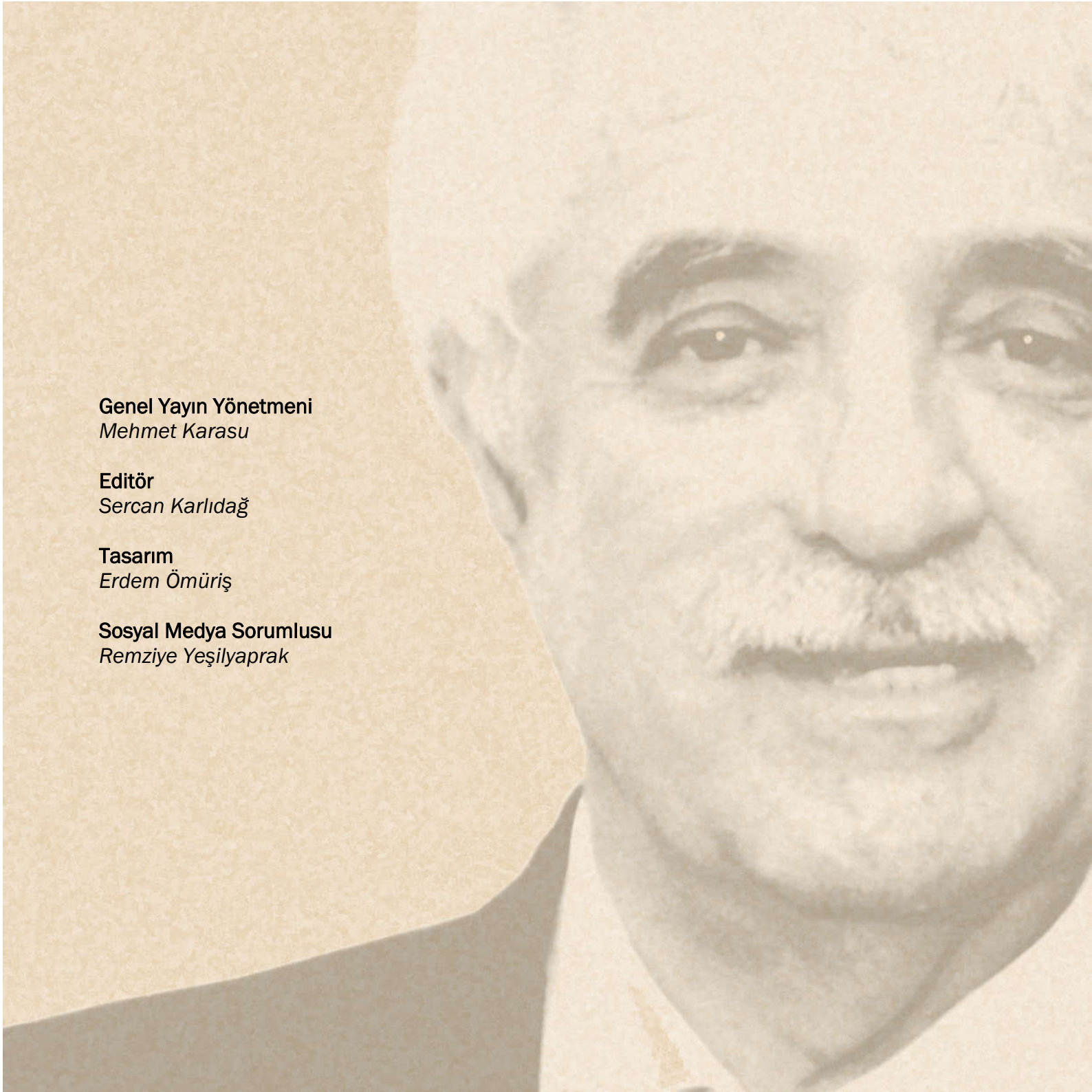
www.ontodergisi.com

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet Karasu

Editör
Sercan Karlıdağ

Tasarım
Erdem Ömüriş

Sosyal Medya Sorumlusu
Remziye Yeşilyaprak

İçindekiler

Önsöz *(4)*

Sosyal İnşacılığın Panoraması *(5)*

Dibe Vururken *(15)*

Evrimsel Psikolojiye Kısa Bir Bakış *(18)*

Zamanın Ruhu ve İnsan *(21)*

Sosyal Medyada Farklı Boyutlarıyla Nefret Söylemi *(24)*

Medyada Psikolog İmajı *(29)*

Paris Komününden Günümüze Kentler *(33)*

Yerelin Değeri ve Evrensellik İddiası *(37)*

Kaynak *(40)*

Öykü (Bölüm-1): Vahit Zaman *(43)*

Online Araştırma *(56)*

V for Venus *(57)*

Prof. Nuri Bilgin'i kaybettik.

Bu sayı O'na adanmıştır.

Huzurla uyusun...

Mehmet Karasu
İzmir, Şubat 2015

SOSYAL İNŞACILIĞIN PANORAMASI

Sercan Karlıdağ*

Sosyal bilimler nezdinde psikoloji ve onun özelinde sosyal psikoloji için edeceğimiz bu lakırdılar; ana akım, geleneksel psikolojiye muhalif ve alternatif yaklaşımların kesişim noktası olarak sosyal inşacılığı, tanıtmayı hedeflediği vurgusuyla ilk cümlesinde noktaya varıyor. Ana hatlarıyla *Vivien Burr*'ün *Sosyal İnşacılık* kitabının giriş bölümünün, kaynak ve izlek olacağı bu yazı; sosyal inşacıların savunduğu temel varsayımlar girizgâhının ardından, bilimsel bilginin karakteristik özellikleri eksininde ana akım psikolojinin felsefi dayanakları, sonrasında sosyal inşacılığın tarihsel artalanı ve sosyal inşacı psikolojiler ile sosyal inşacıların üzerinde tartıştığı temel meseleler olmak üzere beş kısımdan oluşuyor.

Sosyal İnşacıların Savunduğu Dört Temel Nokta

Sosyal inşacılığı; onun olası, uzun, sonu dır'la biten, sıkıcı ve kuru tanımından öte, sosyal inşacıların hem fikir olduğu belli başlı noktaları ayırt ederek tarif etmeye çalışacağız. Sosyal inşacıların savunduğu dört temel nokta:

- Kesin, doğru kabul edilen bilgiye karşı eleştirel bir duruşa sahip olmak
- Tarihsel ve kültürel özgünlük
- Bilgi sosyal süreçlerle sürdürülür
- Bilgi ve sosyal eylem birlikte gider

*Gözlemlerimiz dünyanın yapısını bize sorunsuz bir şekilde mi verir?*Sosyal inşacıların geleneksel bilginin, dünyanın nesnel ve tarafsız gözlemine dayandığı görüşüne eleştirel bir duruşu olduğu aşikârdır. Sosyal inşacılık, pozitivizm ve görgüllük meselesi ekseninde naif realizmin karşısında konum alır. Onun, kesin ve doğru kabul edilen bilgiye muhalif tavrı, geleneksel psikolojiden özcülük karşıtı olması anlamında ayrılmasıyla ilişkilidir. Klasik bir örnek olarak, erkek ya da kadın olmanın kişinin kendi içinde, onun kendi mutlak varlığıyla erkek/kadın özünü taşımasıyla ilgili olduğu gibi bir akıl yürütme özcü bir akıl yürütmedir. Bir norm olarak kadın/erkek cinsiyet rolü tasnifi, evet bir tasnif, bir kategorilendirmeden başka bir şey değildir. Soysal inşacılığın ise heteroseksist bir ideolojiyle iki insan kategorisi olduğu 'kesin, doğru' bilgisine eleştirel bir konumda olacağını söylemek güç değildir. Doğan Özlem'in tasvirine göre; 'her şeyin tüm değişmelere rağmen değişmeyen bir yön olarak bir kendiliği

* Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü öğrencisi

bulunduğu, o değişmeyen yönün sabit ve sürekli olduğu ve bu sabit, sürekli yönün bizzat 'öz' adını aldığını savunan *özcü/evrenselci anlayış*' ile 'bir şeyin sabit ve aynı sınıftan diğer şeylerle, ortak ve tümel olan yönü anlamında 'öz'ün ve onda var olduğu söylenen tümellik, evrenselliğin sadece mantıksal bir tasarım, konstrüksiyon ve inşa olduğunu söyleyen *nominalist/tekilci anlayış*' birbirinden farklılaşan bilim anlayışlarıdır. Bu bakımdan *kişilerin veya şeylerin içinde onları öyle kılan herhangi bir 'öz' olması* ve *sosyal süreçlerin ürünü olmak* kabulleri özcü bilim anlayışı ve nominalist bilim anlayışı ayrımında, ana akım psikoloji ve sosyal inşacılık arasında, üst bakış anlamında kilit noktalar gibi görünüyor. Ve bu görüntüde üzeri pygmalion (beklenti) etkisi ile kaplı özcü bakış, sosyal inşacılık tarafından mütemadiyen topa tutuluyor...

Sosyal inşacılığın ortaya çıkışı olarak görülen, 'Bir Tarih Olarak Psikoloji' başlıklı makalesinde Gergen, psikoloji bilgisi de dâhil, tüm bilgilerin tarihe ve kültüre özgü olduğunu savunur. Tarihe ve kültüre özgü olmak! Antik Yunan'da, Ortaçağ'da (pre-modern dönemlerde) 'deli' yoktur. 'Eşcinsellik' önceleri doğrudan hastalık, daha sonra distonik/sintonik ayrımıyla eğer kişi kendi içinde bundan rahatsızlık duyuyorsa hastalık olarak görülmüş ve nihayet günümüzdeyse hastalık değil anlayışıyla bir cinsel davranış bozukluğu olmaktan çıkmıştır. Bu klasik örnekler, psikolojinin değişen *patolojikleştirilmiş özcü insan inşası*na ve zaman aşırı bir normal/anormal ayrımının temelsizliğine işaret etmektedir. Kültüre görelilik düşünüldüğünde ise yaşadığımız coğrafyadaki 'nazar' olgusu akla gelebilir. Belki günlük hayatta karşılaştığımız durumlara, başımızdan geçen olaylara nazar değmiş olması fikriyle bir açıklama getiriyor olmamız bizim için makuldür; fakat başka bir coğrafyada, başka bir kültürde düşünce içeriğindeki bozukluklardan sanrıya kadar vardırılabilir bir anlama yolu, akıl yürütmedir nazar fenomeni. Bu açıdan dünyaya bakışımız, tarihsel ve kültürel olarak görecelilik gösterir.

Eğer dünyaya dair bilgimiz, onu anlamadaki ortak yollarımız, dünyanın doğasından, gerçekten olduğu gibi gelmiyorsa nereden gelmektedir? Sosyal inşacılar bu soruya cevap olarak, insanların bu bilgileri aralarında inşa ettiğini söylerler diyor Burr. 'İnsanlar birbirleriyle konuşurken dünya inşa olur.' Bu bakımdan sosyal etkileşim ve özellikle de dil, sosyal inşacıların odak noktalarıdır. Ana akım psikolojinin, dilin, duygu ve düşünceleri aktarmakta bir araç olduğu muazzam edilgen bakışına karşın sosyal inşacılar, dilin, önceden var olan gerçekliği temsil etmesinden öte, sosyal gerçekliği kuran ve inşa eden bir rolü olduğunu söylerler. Bu açıdan bilginin, sosyal süreçlerin ürünü olması ve insanların bilgiyi özellikle dil ve sosyal etkileşimler aracılığıyla, sosyal süreçlerle var edip sürdürmesi ve

yeniden üretmesi sosyal inşacıların savunduğu temel görüşlerdendir.

Dünyaya dair inşalar ya da tarifler, belli bazı sosyal eylem kalıplarını tutarken diğerlerini dışlar. Dışavurumcu Alman sinemasının kült filmlerinden, 1931 yılı yapımı Fritz Lang filmi 'M'nin (*Bir Şehir Katilini Arıyor*) konusu ve ana ekseni bir çocuk katilinin suçlu addedilip addedilemeyeceği noktasında tıkanır. Filmde olduğu üzere kişinin karşı koyamadığı bir istekle kız çocuklarını katlediyor olması yahut -film dışı farklı örnekler olarak- çoğunluğa göre anormal davranış sergiliyor olmak veya alkolik olmak... Arttırılabilir bu örneklerde geleceğimiz nokta, katil/deli/alkolik olmayı suç ya da hastalık olarak algılamanın, ona uygun sosyal eylemi birlikte getiriyor oluşudur. M filminde olduğu üzere, kişiyi işlediği cinayetler üzerine, doğrudan davranışının faili olarak addetmek, moral değerlerimizin de şüphesiz reflektif 'cezası neyse çekmeli' mottolu basit algoritmasına göre kişiyi suçlu olarak görmeyi, onu hapse atmayı gerektirir diyebiliriz; ancak kişinin iç dünyasına karşı koyamıyor olduğu bu davranışından, sorumlu olamayacağını kabul etmek, onu suçlu değil hasta olarak görmek psikiyatrik/psikolojik tedaviyi de gerektirebilir. Benzer şekilde uzun yıllar alkolik olmayı suç olarak görmek ona uygun ceza adaleti gereği kişiyi hapis cezasına çarptırma eylemini beraberinde getirmişken, alkolik olmayı bağımlılık, hastalık olarak görmek aynı şekilde psikiyatrik/psikolojik tedaviyi beraberinde getirmektedir... Kişiyi psikiyatrik/psikolojik tedaviye *mahkûm etmek*, alışılmadık bir ceza adaleti değildir. Geleneksel psikolojinin *insan doğası*nı (problemli bir tabir) ve sosyal dünyayı keşfindeki bilimselliğe sırtını dayayan bir ceza adaleti! Bilimsel bilgi, teknikler ve söylemler, buram buram pozitivist nüanslar... Meşruluk, işin pozitivistliğinde elbette. Psikolojinin patolojikleştirilmiş, özcü insan inşasıyla cezalandırma erkinin bilgi nesnesi insan üzerindeki tahakkümü. Bilgi/iktidar. Bilgi neyse iktidarda o. Bilgi ve sosyal eylem birlikte gider ve evet, bilim meraktan daha başka şeylerle alakalı. Meraktan tahakküme geçildi. 'Merak ettiğimiz için bilim yapıyoruz' tahayyülü pre-modern bir bakış yahut safderunluk olur. Hep tahakküm.

Bilimsel Bilginin Karakteristik Özellikleri Ekseninde «Problemli» Psikoloji ve Felsefi Temeller

Geleneksel psikoloji praksisine demdeme mahiyetinde Foucaultlu birtakım lakırdıların ardından yer yer ana akım psikoloji ve sosyal inşacılık kıyasıyla vardığımız bu noktada şimdi sıra ana akım (geleneksel, deneysel, nomotetik) psikoloji bilgisinin felsefik ethosu üzerinde durmaya geldi. Hâkim bilim anlayışının felsefi temellerinin kaba tasviri sayesinde, bir önceki bölümün üzerine, geleneksel psikoloji anlayışı (ve onun felsefik temeli) ile -alternatif yaklaşımlar özelinde- sosyal inşacılık arasındaki kontrastın ayırtına varmaya ve daha naif bir nokta olarak sosyal bilim

felsefesinden yoksun bir psikoloji anlayışının eksiklik olacağına dikkat çekmeye çabalayacağız.

Bu satırlar Gulbenkian Komisyonu'ndan (Sosyal Bilimleri Açın'dan) alıntıdır:

> *Birkaç yüzyıldır hâkim olan, klasik dediğimiz bilim görüşü iki varsayıma dayanarak kuruldu. Bunlardan birincisi, geçmiş ile gelecek arasında simetri öngören «Newton modeli»ydi. Bu, neredeyse teolojik bir görüştü: Tanrı gibi biz de kesin bilgiye ulaşabilirdik, dolayısıyla her şey sonsuz bir bugünde var olduğuna göre, geçmiş ile geleceği birbirinden ayırmamız gereksizdi. İkinci varsayım, doğayla insanlar, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan «Kartezyen düalizm»di.*

Yok ülke *Benselam*'dan esen batı rüzgârlarından hareketle diyebiliriz ki Francis Bacon'dan, Descarstes' ten, 19.yy'ın ortalarına dek biricik bilim anlayışı, daha yukarıda değindiğimiz özcü/evrenselci yaklaşımla modern bilimlerin epistemolojik temellerini oluşturuyor. 'Bilim, olgulardan ampirik yoldan deneysel yasalara ulaşmaya ve daha sonra açıklama gücü deneysel yasalara göre çok daha fazla olmakla birlikte deneysel/tümevarımsal değil, kuramsal/ tümdengelimsel yoldan ve buluşçu düşünme faaliyetiyle geliştirilmiş hipotezler ve teoriler ortaya koymaya ve böylece konusu hakkında tümel/evrensel bir açıklama getirmeye çalışan bir bilgi faaliyetidir.' Doğan Özlem'in kapsamlı ve tahlili meşakkatli (özcü/evrenselci) bilim tanımı, temelde (doğa) bilimsel bilginin karakteristik özelliklerine mündemiç görünüyor: Bilimsel bilgi olguların ampirik yoldan araştırılması ve açıklanması faaliyetidir. Bilimsel bilgi rasyonel/mantıksal düşünme koşullarına ve ölçütlerine uygun ve yöntemli olarak elde edilmiş bilgidir. Bilimsel bilgide özne-nesne dikotomisi vardır. (Cogito ergo sum! Düşünen bir zihin olarak kendisine nesne bakışı getirebilen özne, bir başka özneyle olan ilişkisini onun da özne oluşundan değil, nesne oluşundan hareketle kurar. İnceleyen-incelenen ayrımının psikolojiye yansıdığı nokta...) Bilimsel bilgi, zaman ve tarih dışı, asosyal ve akültüreldir; evrenseldir, yasa bilgisidir! Bilimsel bilgide olgu-değer dikotomisi hâkimdir. (Değer yargılarından, insani eğilim, istek ve arzulardan uzaktır.) Kümülâtif ve ilerlemecidir. (Hâkim anlayışa göre Poppercı bir mantıkla çalışır.) Dahası bilimsel bilgi teknokratik temel anlamında, onu muteber ve cazip kılması bakımından, sorun çözücüdür de...

Sözü edilen ve içinde hapsolduğumuz, nesne merkezli, metodolojide birlik ilkesiyle yegâne yöntemi deneysel yöntem olan, hipotezleri tümden gelimli, soyut ve genelleyici bilim anlayışı ve yani esasında doğa bilimsel bilginin bu karakteristik özellikleri, kendisini bilim

addetmek isteyen her türden entelektüel faaliyet için zorunlu koşullar olması hasebiyle hükümran anlayış olarak süregelmiştir. Oysa ortada konusu doğal olmayan (artefakta!), inceleyenin de incelenenin de insan olduğu (özne-nesne dikotomisinin olmadığı), tinsel, doğa bilimsel faaliyetlerdeki gibi ardışıklık, süreklilik ve tekrarlanabilirliği sorunsuz sağlayamadığından doğa bilimleri gibi deneysel karakterli ol(a)mayan, değişmez ve evrensel yasaları araştırmak şöyle dursun olayları eşsiz tikelliklerinde inceleyip onları göreli normlara bağlamaya çalışan bir faaliyet olarak psikoloji'ye hiç de uymayan, kasvetli, zor ödevler var. Ve felsefi bir disiplinden doğa bilimsel bir disipline dönüşen mevcut ana akım, geleneksel, nomotetik, deneysel/psikometrik (hepsi aynı şeye işaret ediyor) psikoloji; deneyim veya tin olan inceleme konusunu davranışa evirerek (davranışı ölçüp biçmek illüzyonu!), onu -davranışı- tüm tarihi boyunca (kişinin zihinsel süreçleri, bilinci, beyni, performansı -inceleme nesnesi neye işaret ediyorsa-) izole birimler hâlinde inceleyerek ödevlerini eksiksiz tamamlayabileceği umuduyla doğa bilimlerine benzemeyi arzulamakta.

Bu kesiti bitirirken işaret edilmesi yerinde iki isimden ilki Thomas Teo olacak. Thomas Teo, *Eleştirel Psikoloji* kitabında, psikolojinin felsefi dayanaklarını irdelediği yazısında, 'akademik bir çalışma alanı karşılaştığı sorunları çözemiyor ve onları görmezden geliyorsa' problemlidir diyor ve tam da bu yüzden psikolojinin;

1. kendi konusu ve ontolojisine dair kısıtlı bir kavrayışı,
2. kısmen dar bir epistemolojiyi tercih ediyor olması ve
3. etik ve politik meselelere, kendi praksisine dair derinlemesine düşünmenin, eleştirel duruşun olmaması bakımından üç noktayla bakış sağlıyor. Birbiriyle ilişkili bu üç noktanın psikolojiyi problemli hâle getirdiğini savunuyor.

Ebbinghaus'un meşhur 'geçmişi uzun, tarihçesi kısa' bilim ifadesindeki kısa tarihçenin başını çeken ve deneysel psikolojinin kurucusu sayılan Wundt'un içebakışından 'gözlenebilir davranışa', bireyden 'denek gruplarına' kayan psikoloji (belki Wundt'u yanlış anlamak, belki işe öyle gelmesi?); mevcut mantıksal pozitivist hâliyle ('değişkenler psikolojisi'(!)) doğa bilimlerinin modelini benimsemiştir. Luk van Langonhave, 'Psikoloji sağ sağlim afiyettedir,' girizgâhıyla başladığı Psikolojiyi Yeniden Düşünmek kitabındaki *Deneysel Psikolojinin Teorik Temelleri ve Alternatifleri* isimli makalesinde sorgusuz, tartışılmadan içselleştirilmiş doğa bilimleri modeline karşın, hermenötik model benimsenir ve bu model doğru bir ontolojik bağlamda uygulanır ise psikolojinin ancak o zaman iyi kurulmuş bir bilim hâline geleceğini tartışır. Vardığımız bu nokta ve aslında henüz bir yere varmadığımızı düşünenler, bu bölümü sonlandırmak iste-

meyenler için devam etmeleri için makul iki adres (Thomas Teo ve Luk Van Langonhave'ın makaleleri) amiyane tabirle bizi belli şeylere 'uyandırıyor' pekâlâ; ancak aynı oranda bir 'tavşan uykusu'na da çağırıyor olabilir! Tavşan uykusunda sosyal bilim felsefesi yapmak ve *psikoloji yeniden düşünmek*.

Sosyal İnşacılığın Tarihsel Artalanı

Ana eksene döndüğümüzde, üçüncü ayrım noktamız sosyal inşacılığın tarihsel artalanı. Sosyal inşacılığın kökleri için Mead'in, 1934'teki çalışmalarıyla başlayan sosyal etkileşimciliği -kimliklerimizi gündelik hayatta sosyal etkileşimlerimizle inşa ettiğimiz görüşünü-, buna paralel olarak 1950li ve 60lı yıllarda sıradan insanların sosyal hayatlarını inşa eden süreçleri anlamaya çalışan sosyoloji alt disiplini etnometodolojiyi akılda tutmak gerekir. Bununla beraber Burr diyor ki; psikolojide sosyal inşacılığın ortaya çıkışı genellikle Gergen'in 1973 yılındaki 'Social Psychology as a History' başlıklı makalesine dayanır. Bütün bilgilerin, psikolojik bilgi de dâhil, tarihe ve kültüre özgü olduğunu ve bu sebeple soruşturmalarımızı bireyden sosyale, siyasete ve ekonomik alana, bugünün psikolojisinin ve sosyal hayatının evrimini daya uygun bir şekilde anlamak için genişletmemiz gerektiğini ifade eder. Gergen, sosyal hayatın yegâne özelliğinin onun sürekli değişiyor olması olduğunu öne sürer. Sosyal psikolojide kriz! 1970'lerde. (Kuhn'nun olağan bilim sürecinin işlemez olmasına binaen paradigma değişimi görüşünü hatırlamak gerek.) Burr devam ediyor: Bir disiplin olarak sosyal psikoloji İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika ve Britanya Devletlerinde insanların manipüle edilmeleri ve propagandada kullanılabilecekleri bilgiyi sağlamak için psikologların teşebbüsleriyle ortaya çıkmıştı: 'Askerlerin morallerini nasıl yüksek tutabiliriz?', 'İnsanları popüler olmayan yiyecekleri yemeye nasıl cesaretlendirebiliriz?' Sosyal psikoloji, ana disiplini olan psikolojinin doğa bilimlerinin pozitivist yöntemini edinerek kendine bir yer edinmeye çabaladığı sırada ortaya çıktı. Gestalt psikologları, Kurt Lewin, Muzaffer Şerif akla gelmeli...

Hâl böyleyken, Sibel Arkonaç'ın Sosyal Psikoloji'de İnsanları Anlamak'ta özetlediği üzere, 1970'lerin sonuna kadar psikologlar sosyolojik sosyal psikolojiyi ciddiye almadı, takip etmedi. Eleştirel sosyal psikolojinin, deneysel sosyal psikolojinin ciddi bir alternatifi olarak ilk hız kazanışı Moscovici'nin sosyal temsiller üzerine çalışması ile başladı. 1980'lerden itibaren Kenneth Gergen, Rom Haré, Derek Edwards, Jonathan Parker, Margaret Wetherel ve Ian Parker sosyal psikolojide paradigmatik bir değişiklik yaratarak sosyal inşacılık ve söylemsel psikoloji yaklaşımlarını alana soktular. Yine Vivien Burr'e dönüp bir toparlama çabasına girersek, sosyal inşacılığın kültürel arka planı postmodernizmdir elbet ama kendi entelektüel kökleri erken dönem sosyolojik yazılarda ve sosyal psikolojideki kriz üzerine endişelerde yatar.

Sosyal İnşacı Psikolojiler

Burr, sosyal inşacılığın tutarlı, tanımlanabilir tiplerinin olduğunu öne sürmenin yanlış bir takdim olacağı vurgusuyla 'ne tür bir psikolojiye sosyal inşacı denebilir?' sorusuna dört tür ayırt ediyor:

Eleştirel psikoloji/eleştirel sosyal psikoloji ana akım psikolojinin temel varsayımlarına itiraz eden bir yaklaşım olarak ona alternatif, muhalif bir yaklaşımdır. Eleştirel psikologlar; ana akım psikolojinin sınırlı analiz düzeyi, statükoyu güçlendirmede ideolojinin rolü ve psikolojinin gerçekte mümkün olmayan bilimsel olarak nesnel ve politik olarak tarafsız olma iddiasına odaklanırlar. Etkileşime ve sosyal bağlama vurgu yapması en olası geleneksel, ana akım sosyal psikolojinin dahi giderek bireyci hâle gelmiş olmasının ve yani hâkim birey indirgemeci tavrın -sınırlı analiz düzeyinden kasıt burasıdır- bireysel çözümleri meşrulaştırarak 'kötü sistem yoktur, çürük elma vardır' mottosunda, dönüştürücü ve değişime yönelik çalışmaların önünü kestiğini ve statükoyu güçlendirdiğini savunurlar. Diğer bir nokta nesnel ve tarafsız olma üzerine ise; Melek Göregenli, *Sosyal Psikoloji'den Hareketle Sosyal Bilimlerde Olgu-Değer İlişkisi Üzerine Düşünceler* başlıklı yazısında, 'doğa bilimlerinin geleneğinden hareketle insan davranışının pozitivistik bir çerçevede anlaşılması, bilginin keşfedilmek üzere orada öylece bizi beklediği varsayımına dayanır,' diyor ve 'normatif' olan bu yaklaşıma göre bilgi ve keşfin yeri kapalı bir mekân ya da bilimsel faaliyet sürecinde -yöntem ve biraz da modernizmin imanının gücüyle- bağlamından koparılabileceği varsayılan zamansız, mekânsız sosyal olguların içinde cereyan ettiği bütün bir dünya olarak laboratuardır, diyerek ekliyor. Göregenli'nin aktarımıyla, Tappan'a göre, geleneksel psikolojinin psikoloğu bir bilim adamı, araştırmacı ve gözlemci olarak garantiye alan ahlaki söylemini üretirken onu, psikolojik bir obje olarak, söyleminin bir parçası olarak güç, kimlik, iktidar gibi gerçek hayata ilişkin alanlardan azade kılan şey, tarafsızlık mitidir. Bunlara bağlı olarak denilebilir ki; olgunun bilgisine ne yapılacağına karar veren anlam ve değer sahibi insanın hiç şüphesiz *kendileme*diği hiçbir şey yokken, psikolojinin bilimsel olarak nesnel ve politik olarak tarafsız olma iddiası mümkün değildir. Eleştirel psikologlar, bu temel nüanslarla, geleneksel psikolojinin kabullenilmiş pratikler üreten ve toplumdaki hükümran iktidar yapılarıyla uyumlu fikirler yayan tavrına eleştirel, alternatif bir duruş edinir. Akıl hastalıkları, saldırganlık, zekâ, cinsellik gibi psikolojik olgulara alternatif okumalar sağlar.

Derek Edwards'ın söylem analizi ve konuşma analizinden yöntem ve kuralların psikolojik kavramlara uygulanması olarak tarif ettiği **söylemsel psikoloji**, 'dilin içsel hâller olarak etiketlenen ve dışsal realiteyi tarif eden açık seçik bir işaret takımı olduğu varsayımına' meydan okur. Dili 'yeniden üreten' olarak kav-

ramsallaştırmak! Söylemsel psikologlar, insanların gündelik etkileşimlerinde, diğerleriyle 'söylemlerinde' dili nasıl kullandıklarıyla, dilin icra edici işleviyle ilgilidirler. Dile bakışlarındaki sosyal gerçekliği inşa edici rol atfı, dile dönüşe gönderir; *bireyden*, yani onların niyet ve amaçlarından *dile* -ve onun üreten potansiyeline. Bir dünya tasavvuru olarak söylem... Sosyal eylem biçimi olarak *laflara* bakmak! Söylemsel psikologlar, gündelik psikolojik kategorilerin söylemde nasıl kullanıldığına odaklanırlar, amiyane tabirle, insanların olaylar hakkında konuşurken ne yaptığına bakarlar. Bu bakımdan söylemsel psikoloji, inşa edici ve icra edici dil kullanımı anlayışıyla alışılmış, popüler psikolojik fenomenlere (hafıza ve nedensellik yükleme, tutum ölçümleri, duygular vb.) dair alternatif bir bakış sağlar.

Foucault ve Derida gibi post yapısalcı Fransız felsefecilerinin çalışmalarının çizdiği rotada söylemsel psikolojinin olaylara dair, insanların yaptıkları inşa edici işi vurgulayan görüşünden farklı olarak, doğrudan dilin inşa edici gücüne vurgu yapan **yapısökümcülük ve Foucaultcu söylem analizi**için üçüncü sosyal inşacılık modeli diyebiliriz. Bu yaklaşım söylemsel psikolojinin, tekil bireylerin dili inşa etmesi mikro bakışına karşıt olarak makro bir sosyal inşacı perspektif sağlar. Dilin inşa edici gücünün sosyal yapıların altında saklı olduğu görüşüne odaklanır. Bu görüş açısından, örneğin cinsellik ve akıl hastalığı hakkında konuşma ve düşünmeye tek tek bireylerin inşa ettiği bir gerçeklik mikro bakışı ile değil, iktidar ve güç ilişkileri bakımından makro bakış açısıyla bakılır. Burada amaç söylemin bu açıdan yapısökümüne giderek ideolojik ve iktidar etkilerini saptamaktır. Derrida, şeylerin sahip olduğu yegâne gerçekliğin dilin sembolik alanında verili olduğunu ve 'metnin dışında bir şey olmadığını' söyler. Bu rölativist bakış, aslında sosyal gerçekliğin inşa edilen olduğuna işaret eder. Burada odak nokta olan 'metin' içinse, Burr'un aktardığına göre Denzin şöyle diyor: Metin; okumaya, seyretmeye ya da işitmeye uygun herhangi basılı, görsel ya da işitsel bir üretimdir. Okuyucular bunlarla etkileşip bunları yorumladıkça metni yaratırlar. Bir metnin anlamı her zaman belirsiz kalır, açık uçlu ve de etkileşimseldir. Yapısökümü, metinlerin eleştirel analizidir.

Constructivism-yapılandırmacılık görüşü mutlak gerçekliğin, varsa bile, bilgisine ulaşılamayacağını ve gerçekliğin her kişinin kendi yaşantısal dünyasında kişinin kendisinin kurduğu bir şey olduğunu söyler. Her kişinin dünyayı farklı bir şekilde algılaması... Bu, algının, idealde dünyanın gerçek temsilinin içselleştirilmesi oluşuna tepkidir denebilir. Buna paralel olarak, Burr, bu görüşü savunanların gerçek dünyanın her birimiz için farklı bir mekân olduğunu söylediğini aktarıyor. 'O ya da bu görüş açısındaki bir kişi kendi fenomenal dünyasını ortaya çıkarmakla meşguldür...' Burada, Kelly'nin kişisel inşa psikolojisinin ve hikâye-

leştirici (narrative) psikolojinin, dünyaya dair inşalarda değiştirme ve yeni eyleme ihtimallerini yaratabilme açısından kişisel faillik vurgusu önemli, ayırıcı bir noktadır.

Sosyal İnşacılıkta Farklılıklar veSosyal İnşacıların Üzerinde Tartıştığı Temel Meseleler

Dazginger'in işaret ettiği üzere geleneksel psikolojiye bir tür gerilla harbi olarak radikal eleştirel tavra sahip sosyal inşacılığın paradoksal olarak popüler olana muhtaç olması ve kendini ancak negatifinin aynasında var ediyor olması bakımından ***eleştiri***; güçlü-zayıf, aydınlık-karanlık sosyal inşacılık gibi ayrımlara karşın Vivien Burr'ün daha değer yüksüz bir kavramsallaştırmayla mikro-makro sosyal inşacılık olarak işaret ettiği üzere (söylemsel psikoloji ve Foucaultcu söylem analizi özelinde) ***araştırma odağı***; Edwards, Potter ve Aschmore'un 1995'de yazdığı meşhur Death and Furniture makalesiyle alevlenen, esasında gerçekliğin inşa olduğu fikrine sıcak bakan fakat bazı dip-çizgilerin de korunması gerektiğini savunan eleştirel realistler ile metnin dışındaki gerçekliği reddeden rölativistler arasındaki ***gerçeklik-görecelilik tartışması***; bahsettiğimiz mikro-makro sosyal inşacı psikolojilere paralel olarak onların arasındaki kişisel faillik ve özne ölümüne vardırılabilir ***faillik tartışması***; sosyal inşacı yazarların şahsi teorik yönelimlerine bağlı olmakla birlikte daha ziyade dilin analizine odaklı idiografik, niteliksel duruş çerçevesinde ***araştırma yöntemleri*** sosyal inşacı yazarların üzerinde tartıştığı temel meselelerdir denebilir. Bunların yanında, Sibel Arkonaç'ın *Psikolojik Bilgide Yerel İnsan Tasarımı* başlıklı yazısında işaret ettiği üzere, bilimsel bilginin oturduğu temel olarak batılı teorilerin batılı olmayanlara ithali, batıdan hareketle batıya doğru tektipleştirilmeye karşın, örneğin bizimki gibi toplulukçu bir kültürde -Descartesci paradigma özelinde- psikolojinin temel dokusunu oluşturan, tartışılmadan sahiplenilmiş 'birey', 'öteki', 'fail', 'özne', 'gerçeklik' gibi kavramlara ve yani Descartesci kartezyen tasarım ya da -psikolojide yeni epistemolojiler olarak- sosyal inşacı, söylemsel psikoloji tartışmalarının önüne, ***kendi dünya kavramsallaştırmalarımıza dair tartışmaları*** yerleştirmemizin gerekliliği önem arz etmekte.

Bitirirken...

Yazının ilk cümlesinden bu yana saklı bir tedirginlikle peşi sıra akan sözcükler, yazanın son kendilemesinde, geniş bir alana dair ancak bir panorama oluşturma amacının güdüldüğünü vurgulayarak ve başlangıç anlamında makul bir tanıtım yazısının ortaya çıkmış olduğunu umduğunu dillendirerek -tabii tedirginlikle- nihayet yazının bu son cümlesinde noktaya varıyor.

Kaynaklar

Arkonaç, S. (2006). Psikolojinin Değişen Paradigması ve Değişmeyen Sorunları. *Türk Psikoloji Bülteni*, 1 (39) 1–12.

Arkonaç, S. (2006). Psikolojik Bilgide Yerel İnsan Tasarımı. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (39) 13-20.

Burr, V. (2012). *Sosyal İnşacılık* (2. Baskı). (S. Arkonaç, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal basım tarihi 2003.)

Edwards, D. (2005). Söylemsel Psikoloji. s/257-274 K.L.Fitch & R.E.Sanders (Eds.) *Handbook of Social Interaction*. Lawrence Erlbaum Associates. Publishers Mahwah, New Jersey London. (S. Arkonaç, Çev.). http://sibelarkonac.blogspot.com.tr/2014/09/edwardsd.html

Fox, D., Prilleltensky, I. ve Austin, S. (Eds.) (2012). *Eleştirel Psikoloji* (1. Baskı). (TODAPÇev. grubu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2009.)

Göregenli, M. (b.t). *Sosyal Psikoloji'den Hareketle Sosyal Bilimlerde Olgu-Değer İlişkisi Üzerine Düşünceler*. http://melekgoregenli.blogspot.com.tr/2013/12/sosyal-psikolojiden-hareketle-sosyal.html

Gulbenkian Komisyonu, (2012). *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yapılanması Üzerine Rapor* (9. Baskı). (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995.)

Langenhove, van L. (1995). *Theoretical foundations of experimental psychology and its alternatives*. J.Smith, R.Harré ve L.van Langenhove (Eds.) Rethinking Psychology, s/1-9 Sage Publication. (S. Arkonaç, Çev.). http://sibelarkonac.blogspot.com.tr/2014/09/van-l.html

Özlem, D. (2013). *Felsefe ve Doğa Bilimleri* (1. Baskı). İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

DİBE VURURKEN

Emre Oral*

Okyanusun görünürdeki nüfusunun fazlalığından şikâyetçiyiz; ancak görünmeyen tarafta, dipte de durum farklı görünmüyor. Dibe vuranlarla doluyor modernin gerisinden moderni eleştiren; başka bir deyişle, henüz iç giysilerini bile giymemişken, mantosunu palas pandıras üzerine geçiren dünya. Aynı şiirler yazılıyor, aynı ahlar çekiliyor, aynı yerlerde toplanılıp aynı şeyler konuşuluyor ve hatta -esasında bir 'hatta'yı bile hak etmeyecek derecede, aynı sıradanlıklardan şikâyet ediliyor. Ölü bir balık, dibe vururken tüm heybetini takınmaz elbet; öyleyse dibe vuran bir insan, öfkesi kendi öfkesi değilken, korkusunu bile bir üst kimlikten ya da bir alt varoluştan alıyorken nasıl ölü bir balığın şeffaflığına sahip olabilir?

Özgür ve özgün bir biçimde dibe vurma olanağı, özgür ve özgün bir biçimde dibe vurma *hakkı* seviyesine çökerken, *tek başına* insanın dibe vuruşu için de tek bir profil tasarlanıyor. Modası geçmek üzere olduğu, öğrencilerin tepkilerinden anlaşılan bir öğretmenmodelinin, öğrencileri birbirlerine emanet ederek *grup çalışması*na itelemesinde olduğu gibi, *tek başına* insan da dibe vururken başkalarına emanet bir şekilde, birlikte dibe vurmaya zorlanıyor. Birlikte okyanusun derinliklerine doğru süzülen kişilikler, birlikte yeryüzünün derinliklerine süzülen kar tanelerinin yalnızlığından kaçınmak için, onların tam aksi davranıyorlar. Dibe vururken, o, *eşsizliği değerli* olandibi buldukları anda, büyük bir güçle, taşıdıkları bedenleri yukarı itecek olan ayaklar birbirlerine dokunmaya-görsün; manyetik bir alana yenik düşen metallerin sergilediği birlik ve beraberlik, hemen modernize bir alana yenik düşen bireylerin sergilediği dayanışmayı ve ortak değerleri andırır. Dayanışma içinde gerçekleşen dibe vuruşlar da birbirine benzemekten kurtulamaz, dolayısıyla dibe vuruşların eşsizliğine ölümcül bir darbe inmiş olur.

Neydi dibe vuruşların eşsizliğini bu denli söz edilesi kılan? Daha öncesinde *dibe vuranların* toplama kamplarından; modern dünyanın *modern* uygulamaları olan tımarhanelerden söz etmek gerekiyor muydu? Yoksa gündelik hayatta tanrı-baba-iktidar üçlüsü artık bu çağdışılığın farkına vardı da, görünmez elinin hayaleti hâlâ aramızda dolaşan Adam Smith gibi, ancak bu sefer daha farklı bir bağlamda *'Herkes başının çaresine baksın!'* diye salık vererek, tek başına insanı,

*Kendi çapında bir estet, erotist ve düşünür

kendi tımarhanesini dayayıp döşemeye mi zorluyor? Kimin hasta olup kimin sağlıklı olduğuna kanaat getirmenin faydaları saymakla bitmez; peki zararlarını saymaya kalkanlar neredeler? Cam Armonika'da[1] Andrey Khrzhanovskiy'nin kahramanları ve bunların dövüşleri, gerçek dünyada sahnelenen danışıklı dövüşlerden ve iktidar eliyle *hâl edilegelen* isimsizlerden daha gerçek bir pozisyondaydılar. Sahi, delilerin yaşadığı dünyayı akıllıların -daha rahatsızlık verici bir deyimle- *sağlıklıların* dünyasından ayıran sınırda; dünyanın, bilindik tüm sınırlarının aksine, bir sınır kapısının veya bir gözetleme kulesinin bile bulunmadığı bu ıssız karanlıkta birtakım faili meçhulleri de bekleyemez miyiz?

Şüphesiz, halkın geriye kalan kesimini *bir delinin şerrinden* esirgeyen güç kadar takdire şayan başka bir güç daha bulmak zordur. Kişiye kolsuz gömleği giyDİRebilen,kişinin rızası olmadan, bu kişinin damarlarında dolaşan sıvıya *gerektiği hâllerde,* eser miktarda barbiturat ekleyebilen; dahası, kişinin yazma olanağını elinden alabilen bu güç, dibe vuruşun yöntembiliminden, terminolojisinden ve kronolojisinden yoksundur; yoksun oluşu da kendi yararınadır.

Dibe vuranların büyük bir kısmı delirmekten korkar, bundan korkanların küçük bir kısmı delirir ve delirenlerin de büyük bir kısmı, onu yaratanlara teslim olurlar. Teslim olmayanlar hakkında söylenebilecek her şeyi, eğer konuşma özgürlükleri de ellerinden alınmamışsa, yine sadece teslim olmayanlardan duyabiliriz. Doğal, işlenmemiş, manipüle edilmemiş ve ötelenmemiş bir dibe vuruş -sonuçları ne yönde olursa olsun- daima özgündür; çünkü kişilikler özgündür. En dokunaklı dibe vuruşlar, tarihin derinliklerinde devam eden kanlı çarpışmaları andırırcasına, bir tanrıyı, bir babanın zihnini veya bir iktidarın, zihnine düşürdüğü gölgeleri silmeye çalışan insan yavrularının dibe vuruşları olur. Ucu sivri ve akkor hâlinde bir demir parçasıyla deriye kazınan harfleri, deriyi yüzerek silmeye çalışmak gibidir bu. Heyhat, deri, kertenkelenin kuyruğu gibi, yenilenemez; ancak silinen zihin, bomboş da ayakta kalabilir! Gelgelelim, insan bomboş bir zihinle ayakta kalmakta zorlanır.

Çocukluk döneminde zihin tuvalini doldurmak üzere depolanan materyal, erken gençlik döneminde kullanıma hazır hâle gelir ve tuval dolmaya başlar. Tuvalde yer kalmadığında ise genç için yapacak çok şey de kalmamış olur. İçinde biraz olsun kendine-yönelim barındıran kişi, boyaya bulanmış elleriyle, yarattığı eserini; tüm detaylarıyla yaşantısını ve onu şekillendiren karakterini seyretmeye başlar ve seyir, kendine-yönelimin getirdiği, pişmanlık benzeri bir duygu çimdiğiyle bölünür. Bu kendine-yönelim iksirini edinememiş kişinin mutluluğu, iksiri edinebilmiş kişinin mutlu-

[1] Стекляннаягармоника (Cam Armonika). 1968 tarihli Rus animasyonu. Dönemin komünist diktasının da etkisiyle ağır komünist propaganda unsurları barındırır.

luğu karşısında, on metrekarede bütün oyuncakları yanında olan çocuğun, yağmur ormanlarını, oradaki hayvan ve bitki türlerini, nehirleri, çölleri ve dağları aşıp *oradan* geçen bir çocuğun mutluluğu karşısındaki mutluluğu gibidir. Dolan tuvalden sonra doğan yaşam boşluğunu dolduracak olan bir iş yaşamı, tanrı ve babanın zihinsel tiranından sonra, iktidarın temsilcisi olarak oracıkta iştahla beklemektedir. Kişinin kendi dibe vuruşunun, yine kendi ilgisinin odağı hâline gelmesi, halkın geriye kalanını delilerden koruyan gücün işine hiç mi hiç gelmez. Dolayısıyla gündelik yaşantıya ayak uydurabilmesi; yaşam enerjisini yine düzenli, ütülü ve katlı biçimde iktidara teslim edebilmesi için, *deliler tedavi edilmelidir.* Uygarlık bünyesinde sistemli bir delirme sergileyen kişi, sadece, bu uygarlığın üç kuvvet odağının –tanrı, baba ve iktidarın alan çizgilerini zihninden temizliyor demektir. Sancılı geçen bu dönemde ayakta durabilmesi için, kişi, tedavi görmesi konusunda ikna edilir; *o, kesinlikle ıslah edilmelidir.*

İnsanın, hayatı nasıl yaşayabileceği sorusuna getirilen, sürekli çekişme hâlinde olan, sonuç olarak hiçbirinin öne çıkmadığı, birbirinin alternatifi olan felsefi cevaplar, yaşamın dışlilerinin çıkardığı mekanik gürültünün arka fonluğunda, bir sigara dumanı gibi, kaybolup gider. Ancak yine tıpkı sigara dumanının açık havaya bıraktığı moleküller aracılığıyla varlığını sürdürmesinde olduğu gibi, bu cevaplar da hayatımızdaki tek tük titreşimleriyle, rahatsız edici felsefi aromalarıyla var olmayı sürdürür. İktidar, nöronlarda iş görecek derecede ölçek küçültemediğinden olsa gerek, tüm yasaların üzerinde bir yasallığa sahip bu aromalı etken maddeyle, ancak sosyolojik ve psikolojik düzlemde savaşabiliyor. Tabii eğer bir insan, kendi elleriyle, bir nevi mikro-kolluk kuvvetleri diye bahsedebileceğimiz antidepresanları alarak, dibe vuruşunu niteliksizleştirmez, onun özgünlüğüne darbe vurmazsa. Dibe vurmak, gelinen bu çağda, *ben* adına tek ayin olarak devinmektedir. Onu kitleler hâlinde savunmaya teşebbüs etmek, farkında olmadan onun niteliklerini kaybetmesine yol açmak demektir. *Ben*ler, özgünlükleri ölçüsünde dibe vururlar; *biz*ler ise sıradanlıkları ölçüsünde zirve yaparlar.

EVRİMSEL PSİKOLOJİYE KISA BİR BAKIŞ

Çağlar Solak*

Tabiatın evrim fikriyle açıklanma çabası daha eski tarihlere gitse de, Darwin'den günümüze kadarki zaman dilimi insanlık tarihinde farklı bir resim çizer. Bu resmin içinde yalnızca biyolojide, jeolojide, antropolojide yaşanan gelişmeler yoktur; aynı zamanda edebiyat, felsefe, sosyoloji ve psikolojide de yaşanan önemli gelişmeler vardır. Darwin'in öne sürdüğü kuramın, canlı hayatın kökenlerini ve bugün gözlemlediğimiz olguları açıklarken benimsediği bakış açısı, başta teoloji olmak üzere çok sayıda sağlam ve köklü fikir şubesinin itiraz edeceği bir bakış açısı olmasına rağmen, modern bilimin tüm dallarında kabul görmüştür. Uzun yıllar içerisinde evrim kuramının yanlışları düzeltilmiş, eksikleri tamamlanmış, boşlukları doldurulmuştur; tüm bilimsel açıklamalar için geçerli olduğu üzere evrim kuramı için de bu birikim süreci hâlen devam etmektedir.

Psikolojinin oldukça renkli seyrinde 1990'lı yıllara geldiğimiz vakit, Darwin'in şu öngörüsünün ne denli haklı olduğu anlaşılmıştır: «Gelecekte, çok daha önemli araştırmalara açık alanlar görüyorum. Ruhbilim, Bay Herbert Spencer'in şimdiden attığı temelle, her zihinsel yetinin ve sığanın (capacity) ancak yavaş yavaş ve aşamalı olarak edinilebildiği temeline güvenle oturtulabilir. İnsanın kökeni ve tarihi daha da aydınlanacaktır (Darwin, 1859/çev.2011).» Bu yıllardan itibaren psikoloji içerisinde giderek güçlenen yaklaşımlardan biri de, Darwin'in ifadesiyle zihinsel yeti ve kapasitelerin evrimsel mekanizmaların ürünü olduğunu kabul eden yaklaşımdır. Evrimsel psikoloji ya da evrim psikolojisi (evolutionary psychology) adıyla anılan bu yeni alan, insan davranışlarını açıklarken temelde doğal seçilim ve cinsel seçilim kavramlarını rehber edinmekte, canlı organizmaları oluşturan her yapı gibi davranış üretme aygıtlarının da evrimsel analizin konusu olması gerektiğini savunmaktadır. Davranışın nihai sebeplerini, yani organizmanın hayatta kalma ve üreme başarısına katkısının derecesini araştırması bakımından psikolojinin diğer alt disiplinlerinden ayrılan evrimsel psikoloji; işbirliği, sosyal dışlama, kıskançlık, saldırganlık, diğerkamlık, kişiler arası çekim gibi hanidir bilinen psikolojik olgulara yeni ve farklı bir bakış getirmektedir. Birey davranışlarının yanında, kültür gibi daha geniş ve karmaşık olguları da evrimsel geçmişin ışığında incelemektedir.

* Ege Üniversitesi,Sosyal Psikoloji Doktora öğrencisi

Günümüz bilim dünyasında evrimsel psikoloji kendine müstakil bir yer edinmiştir. Alanın kendine ait bilimsel dergileri (Evolution and Human Behavior, Evolutionary Psychology, vs.) bulunmakta, her yıl evrimsel psikologlar tarafından yazılan pek çok kitap ve makale yayınlanmakta, çeşitli ülkelerdeki enstitülerde evrimsel psikoloji lisansüstü programları yürütülmektedir. Bununla beraber, gelişim aşamasındaki tüm psikoloji yaklaşımları gibi evrimsel psikoloji de mevcut cephelerden bolca eleştiri almış ve almaya devam etmektedir. Bazı araştırmacılar evrimsel psikolojiyi fazla indirgemeci bulmakta, insan davranışının izahında böylesi 'nostaljik' bir perspektifi eksik görmektedirler. Bazıları ise, modern yaşam koşulları ve sayısız kültürel doku içinde doğup büyüyen insanın, atalarının psikolojisinden temel farklılıklarla ayrıldığını savunmaktadır. Meseleye daha politik bir pencereden yaklaşan başka bir kesimse, evrimsel psikoloji bulgularının özellikle toplumlardaki cinsiyet temelli eşitsizliğin kaynağı olan farklılıkları meşrulaştırmaya katkı sunduğu eleştirisini dillendirmektedir. Tüm bu eleştirilere rağmen evrimsel psikoloji bu yüzyılın başından itibaren hızla artan bir ilgiyle karşılaşmış, psikolojik olguların en derindeki nedenlerini, yani evrimsel nedenlerini bilmenin önemi konusunda kayda değer sayıdaki bilim insanını ikna edebilmiştir. Öte yandan alanın zayıf noktalarından biri, araştırma yöntem ve araçlarının bazen olguların gerçek doğalarını ortaya çıkarma gücü konusunda insanı şüpheye düşürmesidir. Araştırmalarda çoğunlukla deneysel yöntem kullanılmakta ve katılımcı kitlesi geniş oranda üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu durum bulgularla ilgili olarak geçerlik ve temsiliyet sorunlarını akla getirmektedir. Sözünü ettiğimiz sorunlar, her ne kadar ana akım psikolojinin temel metodolojik sorunları olsa da, insanın on binlerce yıl geriye giden davranışsal eğilimlerini ortaya çıkarma iddiası içindeki evrimsel psikolojide, bir adım daha ön planda yer almaktadır. İnsan davranışının kökenlerine dair fosillerden yoksun olan evrimsel psikologlar, hangi yöntemi kullanırlarsa kullansınlar bu bakımdan eleştirilmekten belki de hiçbir zaman kurtulamayacaklar.

Tabiatı evrimin mantığıyla ele alma fikrinin, insan tabiatını dert edinmiş psikolojiyi etkilemesi kaçınılmazdı. Bu etkinin yansımalarını Freud dahil pek çok teorisyende görmek mümkündür. Bir asırlık bilimsel birikimi arkasına alarak yola çıkan evrimsel psikoloji, bilim tarihi ölçeğinde körpe sayılmasına rağmen sesini güçlü bir şekilde duyurmayı başarmış ve itibar kazanmıştır. Darwin gibi bir öngörüde bulunma deha ve cesaretinden yoksun olsak da, evrimsel psikolojinin yolunun kısa vadede açık olduğunu söylemekle haksız sayılmayız.

Kaynaklar ve Okuma Önerileri

Darwin, C. (2011). Türlerin Kökeni. (Çev. Ö. Ünalan). İstanbul: Evrensel Basım Yayın. (Orijinal çalışma basım tarihi: 1859).

Diamond, J. (1998). Seks Neden Keyiflidir: İnsanın Cinsel Evrimi. (Çev. S. Gül). İstanbul: Varlık/Bilim.

Miller, G. (2010). Sevişen Beyin: Eş Bulma Süreci İnsan Doğasını Nasıl Belirledi? (Çev. M. A. Karaömerlioğlu). İstanbul: NTV Yayınları.

McKinnon, S. (2010). Neo-Liberal Genetik: Evrim Psikolojisinin Mitleri ve Meselleri. (Çev. M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

evrimselpsikoloji.blogspot.com

ZAMANIN RUHU VE İNSAN

Ahmet Okkol*

Zaman, insan ruhlarını bir bilinmeze doğru sürüklerken; zamanın ruhunu da insanlar meydana getiriyor. Acaba, tıpkı zaman algısında büyük rol oynayan takvim, saat gibi zaman ölçü birimlerini insanın yapmış olması gibi, zaman da insanı mı yaratmıştır?

Bir çağın duygu ve düşünce biçimi, Zeitgeist ya da daha popüler ifadeyle zamanın ruhu... Aslında bu ifade anın içinde bulunduğu psikolojik durumu anlatır. Neden ilkçağlarda insanlığın daha temel, daha sınırlı ihtiyaçları varken zamanla bu ihtiyaçlar çoğaldı ve daha spesifik hâle geldi? Neden Ortaçağda bazı insanlar cadı diye yakılıyordu da şimdi yakılmıyor? Neden her çağ için sabit bir ahlak anlayışı yok?

Konuya kavramsal açıdan örnek vermek daha faydalı olacak. Ateist -tanrı tanımaz- kelimesi tarihte ilk kez Katolikler tarafından, Protestanlar için kullanılmıştır. Katolikler, Protestanları ateist olarak görürlerdi fakat günümüzde ateist, tanrının varlığına inanmayanlar için kullanılan resmi bir kelimedir. Oysa Protestanlar bir tanrıya inanırlardı. Benzer bir şekilde *çapulcu* kelimesi Türkçede 'yağmacı' anlamına gelirken; Türk Dil Kurumu, Gezi Olayları sonrası yaşananlar üzerine bu kelimenin tanımını *'düzene aykırı davranışlarda bulunan kimse'* olarak çevirmiştir. Aslında her iki tanımda da kelimenin anlamı olumsuz bir çağrışım yapmasına rağmen belirli bir kesim kendilerine çapulcu denmesinden hoşlanıyor ve bunu kendi mottoları olarak kullanıyorlar. Kavramlar zaman içerisinde hızla değişiyor, yer değiştiriyor ve tüm bu değişim zamanın ruhunu meydana getiriyor. Bu etkileşimli bir süreç. İnsan zamanın ruhunu yapıp etmeleriyle şekillendirirken, zamanın ruhu da insanları şekillendirmeye başlıyor.

Zamanın ruhu; kavramları, ahlak sistemini, hayatı yeniden tanımlar. O nedenle hayatın tarih sahnesinde herhangi bir anda fotoğrafını çektiğimizde karşımızdaki bu fotoğrafı o zamanın ruhuna göre değerlendirmemiz gerekecektir.İnsan, tarihin belirli bir anında bir olguyu tanımladığında ve bu tanım topluma yayıldığında zamanın ruhuna işlenir. Zamanın ruhu taşıdığı bu veriyi sonraki kuşaklara aktarır ama aynı DNA'nın barındırdığı bilgiyi sonraki nesillere aktarırken küçük *bozulmalar* yaşaması gibi zamanın ruhu da içerdiği veriyi değiştirir. Her yeni nesilde bu veri değişir ve

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF mezunu; fotoğrafçı

zamanın ruhu insana işlenir. Süreç yeniden çalışır ve bir sonsuz döngü olarak devam eder...

Kuşak çatışmasını ele alalım. Eskiler bazı görüşlerde dedeleriyle anlaşamazmış. Sonra insanlar babalarıyla kuşak çatışmasına girmeye başladı çünkü kavramlar ve bakış açıları 30 yılda kökten değişiyordu. Günümüzde ise 1980'lerde doğan gençler ile 1990' larda doğan gençler arasında kuşak çatışması var. Bu, zamanın ruhunun giderek hızla değiştiğinin de işaretidir. Zaten günümüzde olayların oluş hızı giderek hızlanıyor. Bir ay arayla bütün dünyanın siyasi dengesi değişebiliyor.Bunu da zamanın ruhunun taşıdığı kümülatif veriyle açıklamak mümkün. 1900lü yılların başında uzay hakkında bilgimiz çok sınırlıydı. Sadece düşük çözünürlüklü veri sunabilen teleskoplardan görebildiğimiz kadarıyla evreni anlamaya çalışıyorduk. Sadece 60 yıl sonra insanlık Ay'a çıktı. Günümüzde ise Mars gezegeninde koloni kurma planlarına kadar gelindi. Her geçen gün zamanın ruhuna işlenen veri sayısı arttıkça, yani insanlığın kümülatif bilgi birikimi arttıkça zamanın ruhunda meydana gelen sapmalar da artıyor. Böylece her yeni kuşak, hayat görüşü bakımından daha fazla değişim geçiriyor.

Peki, zamanın ruhu insanı nasıl etkiler? Zamanın ruhuna göre mi hareket etmek zorundayız? Eğer zamanın ruhunun dışına çıkarsak ne olur?

Toplum tarafından dışlanırız. Sokakta aniden insanlarla dans etmenin abes karşılandığı bir zamanda bunu yaparsanız ciddi sorunlar yaşarsınız, dayak yiyebilir hapse girebilirsiniz. Çok da uzak olmayan bir gelecekteki bir zaman kesitinde eğer dans etmek bir nezaket göstergesi ya da selamlaşma olarak görülmeye başlanırsa o zaman bağlamında bunu yapmak, el sıkışmak gibi gayet doğal karşılanan bir şey olabilir. Bu sefer de el sıkışmak bir kabalık hareketi olarak anlaşılabilir. O hâlde insan davranışlarını yeniden tanımamız gerekiyor. Dolayısıyla insan psikolojisini de...

Einstein'dan önce uzaya sadece uzay denirdi. Einstein bir de buna zaman boyutunu ekleyerek yaşadığımız evreni 4 boyutlu hâle getirdi ve artık adı *uzay-zaman* oldu. Böylece insanın da tüm evrenle birlikte zamanın dokusunda yol aldığı ortaya çıktı. Uzayda bir noktayı göstermek için üç konum ve bir zaman bilgisi gerekir yani dört veri gerekir. Aynı bunun gibi bir kişinin davranışlarını tanımak, yorumlamak, değerlendirmek için önce o zaman boyutunu irdelemek yani zamanın ruhunu değerlendirmek gerek.Bu tıpkı bir dokuma tezgâhı gibidir. İnsan bu tezgâhta işlenir, şekillenir ama kendisi de özgün bir dokuya sahiptir. İnsan zamanın dokuma tezgâhında işlendikçe tezgâhı aşındırır, izler bırakır. Tezgâh değişir, teknoloji değişir ve dokunan insan da değişir. Sanırım fizik gibi sosyal bilimler de dördüncü boyuta geçmeli,

bu sayede zamanın yarattığı insanı ve insanın yarattığı zamanı daha iyi anlayabilir. Böylesi bir durum, insanı doğanın bir parçası olarak görmekle mümkün olabilir.

Bir ağacın zaman döngüsüne sahibiz; tohum (doğum), büyüme, tohum verme (doğum verme) ve ölüm. Bir dere yatağının döngüsünü taşıyoruz. Suyun şekillendirdiği toprak -insanın şekillendirdiği toplum. Entropinin yıkıcı etkisine maruz kalıyoruz. Ölüyoruz. Yine de doğanın hayatta kalma mücadelesine sahibiz, hayat veriyoruz. Bir baba ile oğlu arasındaki ilişkiye benzer zaman ve insan arasındaki ilişki. Zeus ve babası Kronos arasındaki ilişki gibi... Zeus'un babası olan zamanın kişiselleştirilmiş imgesi Kronos, tahta kendi babası Uranüs'ü alt ederek geçmiştir. O nedenle kendi oğlu Zeus'un da kendisine aynı şeyi yapmasından korkarak Zeus'u yemek suretiyle öldürmek ister. Bunu yaptığını zannetse de aslında başaramaz. Gaia yani dünya gezegeni, Zeus'un annesi, Zeus'u saklayarak babasından kurtarır. Bu mitoloji, kuşak çatışmasını, babanın oğula baskı yapıp oğulu şekillendirmesini, onun üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmasını; buna karşın oğulun bu baskıyı elimine etmek için kendi düzenini kurmasını anlatmaya çalışır. Zaman üzerimize baskı kurar ve biz de zamanı değiştiririz. Zamanın egemen görüşüne başkaldırır, zamanın ruhunu değiştiririz. Bu sayede her zamana yayılmış tek bir egemen görüş olmaz ve sürekli değişir. Kronos yani zaman bizi yemeye ve zamanın ruhunu dayatmaya çalıştıkça Gaia yani doğamız, insan doğası buna karşı koyarak düzeni, kuralları, anlayışı değiştirir.

Zaman boyutu, insan davranışlarını anlamada bir skala olarak kullanılabilir. Böylece değişimin nedenleri nispeten daha objektif bir dille ortaya koyulabilir. Zaman çizelgesinin içinden değil, üzerinden bakarak, bireyin içinden geçtiği zamanın ruhuna odaklanılabilir. Bu sayede bireyin, toplumla etkileşiminden meydana getirdiği büyük resim anlaşılabilir. Belki bu şekilde ‘zamanının adamı'nı anlamaya çalışmayı bırakıp, ‘Adam (Adem)'ın zamanını’ anlamaya geçebiliriz.

SOSYAL MEDYADA FARKLI BOYUTLARIYLA NEFRET SÖYLEMİ

Remziye Yeşilyaprak*

Her türlü hoşgörüsüzlükten kaynaklanan ve önyargılardan beslenen; nefreti yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı çıkaran ifade biçimlerinin tümü nefret söylemi olarak tanımlanıyor. İnternetin gündelik hayatımızdaki öneminin gün geçtikçe artması nefret söyleminin sosyal medya platformlarında yeniden üretilmesine ve yayılmasına olanak sağlıyor. Akıllı telefonlar aracılığıyla her an her yerde internete kolaylıkla ulaşılabiliyor olması, nefretin daha kolay ifade edilmesine olanak sağlarken, internet ortamının verdiği sanallık ve özgürlük sayesinde kişilerin kimi zaman bilinçli kimi zaman bilincinde olmaksızın hakaret ve küfre varan ifadeleri daha rahat kullandıkları gözlemleniyor. İnternet ortamlarında nefret söyleminin daha rahat üretilip dolaşıma girmesi, bu söylemlerin bireylerin gözünde sorunsuz ve doğal kılınmasına sebep oluyor. Bunun sonucunda gündelik hayatta patlak veren kişiyi dininden, mezhebinden, cinsel kimliğinden veya etnik kökeninden dolayı linç etme eylemleri giderek yaygınlaşıyor ve kişilerin gözünde doğallaşıyor.

Etnik kökene, din ve mezhebe, politik gruplara, kadınlara, LGBT bireylere yönelik nefret söylemi açısından öne çıkan kimi olayların/olguların internet ortamlarındaki tezahürlerinden bazılarını aşağıda açıklamaya çalışacağız. Nefret söylemi örneklerinin daha iyi anlaşılması amacıyla örnekleri yedi gruba ayırdık:

1) Politik Gruplara Yönelik Nefret Söylemi

Sanal dünyadaki siyasi örgütlenmeler, gündelik hayata kıyasla çok büyük değişiklik göstermiyor. Ancak kullanıcıların nefret söylemini doğal karşılamaları gerçek hayatta tavır değişikliğine yol açıyor. Hali hazırda ciddi örgütlenmeleri olan gruplar sosyal medyayı kullanarak normalde ulaşabileceklerinden daha fazla kişiye ulaşabiliyorlar. Bu açıdan bakıldığında sosyal medya politik gruplar için etkili bir propaganda aracı olarak kullanılıyor. Bu gruplar; grup isimlerinde nefret söylemini açıkça ifade etmek yerine; bayrak, Atatürk, milli mücadele, Kuran'ı Kerim gibi ortak milli ve dini değerleri; başlıklarda, profil ya da kapak fotoğraflarında olta olarak kullanıp üye topluyorlar. 'Milli Birlik Hareketi' isimli bir Facebook grubu, Afyon'da üniversite öğrencileri arasında meydana gelen kavga sonucunda yaralanan bir öğrencinin fotoğrafını paylaşıp

* Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü öğrencisi

'Afyon'da BDP'li Kürt öğrenciler ile Ülkücü-Türkçü gençler arasında çıkan kavgada çok sayıda BDP'li yaralandı. Elleriniz dert görmesin, vurun piçlere.' şeklinde bir açıklama yapıyor. Bu olayda BDP'nin, Kürt etnik kökeniyle eşleştirilmesi, doğal kimlik öğesinin nefret unsuru olarak kullanılmasına zemin hazırlamış oluyor. Çok sayıda BDP'linin yaralandığı söylenirken Ülkücülerle ilgili bir açıklama yapılmaması olayın çarpıtıldığına ve abartıldığına işaret ediyor. *'Vurun piçlere'* ifadesiyle de bu partiye mensup kişilere yönelik, hakarete dayalı bir nefret söylemi yapılıyor. Grup üyelerinden birinin '*Gebersin köpek*' şeklindeki yorumuyla da BDP'li öğrencilerin insanlıktan çıkartılarak ölümlerinin meşru hale getirildiği görülüyor.

Başka bir örnek olarak; siyasetçilerin sosyal medyadaki mesajları ya da Twitter'da açmış oldukları etiketler nefret söylemine yol açabilecek tartışmaları tetikliyor ve gruplar arasındaki çatışmaları alevlendiriyor. Örneğin; Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı'nın Gezi Parkı eylemleri sırasında protestocuları hedef alan #VatanHainiGeziciler şeklindeki etiketi desteklemesiyle bu etiketin altına yorum yapanları cesaretlenmiş ve yorumlardaki nefret söylemleri hakaret ve küfür boyutlarına ulaşmıştı.

2) Etnik Kökene Yönelik Nefret Söylemi

Gündelik hayatta Kürt, Ermeni, Arap ve Roman vatandaşlarına yönelik nefret söylemleri sosyal medya platformlarında daha da abartılmış bir şekilde karşımıza çıkıyor. Örneğin; Twitter'da yer alan '*Bu Çingene kızların erkek versiyonları var bir de iftiracı yalancı tacizci ..X2 vahimler.'* tweetinde Roman vatandaşlara yönelik bir nefret söylemi yapılıyor. Çingene kızlar zaten vahimler diyerek bir genelleme yapılıyor. Onlara yönelik bir aşağılama söz konusu ve bu aşağılamaya Çingene erkekler de dâhil ediliyor. Bu paylaşımın hemen altındaki yorumda ise "Bunları survivora yollayacaksın yesinler birbirini" diyerek toplumun dışına atma ve dışlama yapılıyor. Twitter'daki başka bir örnekte de *'#katilsinisrailkahpesinisrail İsrail sen naletli bir teröristsin!! Allah'ın meleklerin ve bütün insanların naleti israil'in üzerine olsun!!!'* tweetiyle İsrail devletine ve halkına kahpe, katil ve terörist denilerek hakaret edilip suçlama yapılıyor. Lanetli diyerek ise uzak durulması gereken kötü bir varlık imajı çizilmeye çalışılıyor.

3) Yabancılara ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye göç etmelerinin ardından, sosyal medya platformlarında sıklıkla isimlerinden bahsedilmeye başlandı. İktidar-muhalefet arasında Suriyeliler üzerinden yürütülen tartışma internet ortamında daha da etkili bir şekilde yürütülüyor. Özellikle Suriyeli mültecilere üniversite sınavına girmeden üniversiteye girebilme hakkı verilmesi sosyal medyada gündem olmuş ve kullanıcılar nefret içeren ifadeleri rahatlıkla kullanmışlardı. Örneğin Ekşi Sözlük'te

"*Türkiye'de Suriyeli istemiyoruz kampanyası"* şeklinde bir başlık açılmış, başlığın altında da Suriyelilere yönelik nefret söylemi içerikli yorumlar yapılmıştı. Örneğin başlığında yer alan '*Suriyeli istemiyoruz'* ifadesinde Suriyeliler istenmeyen varlıklar; başlığın altındaki '*hiçbir vasıfları yok…*' yorumunda sıradanlaştırma ve küçümseme, *'polisle çatıştı ve bayrağı indirdi…'* yorumunda ülkenin birliğini bozmak için uğraşan bir tehdit oldukları imajı çizilmeye çalışılıyor. Diğer bir yorumda yer alan *'Urfa'da Suriyelilerin fuhuş firarı haberinin ayrıntıları daha da ilginç.'* yorumunda ise aile yapısına bozmaya çalışan ahlaksız insan portresi oluşturulmaya çalışılıyor ve Suriyelilere yönelik çok ciddi bir nefret söylemi yapılıyor.

4) Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi

Gündelik hayatta ve geleneksel medyada nefret söyleminin hedefi olan kadınlar için durum sosyal medyada da farklı değil. Geleneksel medyanın erkek egemen dili neredeyse başından beri kadınları eksik/yanlış temsil ediyor ve onları ayrımcı dilin, nefret söyleminin hedefi haline getiriyor. Son dönemde siyasi ve sosyal olayları soyunarak protesto eden bir kadın örgütü olan Femen'in Türkiye'ye gelişi gerek ana akım medyada, gerekse sosyal medyada önemli gündem maddelerinden biri olmuştu. Ancak Femen'e karşı tepkiler kullandıkları yöntemin eleştirisinden çıkıp yabancı düşmanlığına, kadına ve kadın bedenine hakarete dönüştü. Twitter'da *'#Femen_Türkiyeden_Defol'* etiketi kullanılarak kadın ve kadın bedenine yönelik birçok nefret söylemi örneği bulunuyor. *'Hayvanlar sizden daha medeni'* tweetinde böyle açık giyinen kadınların medeniyet yoksunu oldukları ifade edilmeye çalışılıyor ve nefret söyleminde bulunuluyor. Ayrıca bu kişiler insanlıktan çıkartılarak aşağılanıyor ve hayvandan daha aşağı bir konuma getiriliyorlar.

5) LGBT Bireylere Yönelik Nefret Söylemi

LGBT bireylere yönelik nefret söylemi diğer kategorilerden farklı olarak ülke gündemine bağlı kalmaksızın sürekli olarak kendine yer buluyor. Sosyal medyadaki nefret söylemleri doğrudan bu bireylere yönelik gerçekleşirken, bazen de politik grup ya da etnik kökene yönelik nefret söylemlerinde dolaylı olarak bulunabiliyor. Örneğin; Twitter'da *'Ey Cemil İpekçi unutma ki Allah senin gibi eşcinsel sapıklara ders olsun diye Lut kavmini helak etti ibret al, birde Müslümanım deme.'* tweetinde eşcinsel olduğu bilinen Cemil İpekçi'ye sapık denilerek hakaret ediliyor ve nefret söyleminde bulunuluyor. Ayrıca eşcinseller helak edilmesi gereken günahkâr insanlar olarak tasvir edilerek onlara yönelik bir düşmanlık ve dışlama yapılıyor.

6) Dini İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi

Sosyal medyada dini inanç ve mezhep temelli nefret söylemi en sık Aleviler, başörtülüler ve Yahudiler üzerinden yürütülüyor. Örneğin; Youtube'da yer alan *'V for Vendetta'* film müziğinin altına yapılan yorumlar-

da, birinin Alevi olduğunu belirtmesi üzerine Alevilere yönelik nefret söylemi yapılıyor. *'Lan Alevi sizin kökünüzü kurutmadı ki Yavuz'* yorumunda Alevilerin yok edilmesi gereken insanlar oldukları belirtilerek düşmanlık ve savaş söyleminde bulunuluyor. Bazı örneklerde nefret söylemi gruba yönelik gerçekleştirilmemiş olsa bile o grubun liderini kastettiği için grup üyeleri tarafından gruba yönelik yapılmış bir nefret söylemi olarak algılanıyor. Örneğin; Twitter'da '*571 de dünyaya bir piç geldi. Takaya koyup yolladılar o piçi. Çocuk tecavüzcüsü bir pişti o. Yüzsüz olduğu için bir resmi bile yok.'* tweetinde İslam dininin peygamberine hakaret edilip aşağılanıyor. Tweetin altındaki yorumlarda bu dine inanan kişilerin hakaretleri kendilerine yapılmış olarak gördükleri gözlemleniyor. Bu durum iki grubunun karşılıklı nefret söylemlerinde bulunmalarına neden oluyor.

7) Engellilere Yönelik Nefret Söylemi:

Sosyal medyada çok sık olmasa da engellilere yönelik nefret söylemlerine de rastlıyoruz. Gündeme bağlı olarak engellilere yönelik nefret söylemleri artış gösteriyor. Örneğin; Twitter'da *'Engellilik yeni dolandırıcılık kapısı oldu.'* tweetinde engelli vatandaşlara dolandırıcı imgesi yüklenerek engel durumlarını farklı amaçlar için kullandıkları yönünde çarpıtma yapılıyor.

Türkiye'de internet ortamındaki nefret söylemine yönelik bir yasanın olmayışı bu suçun sosyal medya platformlarında etkin bir şekilde sürdürülmesine sebep oluyor. Bu alandaki suçlar hukuki olarak yaptırıma uğrayıncaya dek nefret söylemi bulunan siteleri ya da grupları site yöneticilerine şikâyet ederek suçun azalmasına, biz de katkıda bulunabiliriz. İnsanlığın geleceği için nefretsiz bir dünya temennisiyle...

Kaynaklar

Alternatif Bilişim Derneği (2013). *İnternet Ortamında Nefret Söyleminin Varlığı*. Erişim Tarihi:16.10.2014. https://www.alternatifbilisim.org.

Alternatif Bilişim Derneği (2012, 20 Ocak). *Sosyal Medyanın İfade Özgürlüğü İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir.* Erişim tarihi:16.10.2014. https://www.alternatifbilisim.org.

Ayan, N. (2009). *Facebook'ta Nefret Grupları*. Erişim Tarihi:15.10.2014. http://www.ntv.com.tr.

Bayraktutan, G. ve ark. (2014). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Türkiye'de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı. *Bilig, 68, sf. 59-96.*

Binark, M. ve Çomu, T. (2011). *Nefret Söyleminin Nefret Suçuna Evrilmesi*. Erişim Tarihi:16.10.2014. http://www.bianet.org

Çınar, M. (2013). *Medya ve Nefret Söylemi*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı.

İnceoğlu, Y. (2012). *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları.* (ss. 223-306). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Toprak, A. ve ark. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook*. İstanbul: Kalkedon.

Ulukaya, C. (2013). Twitter Nefret Söylemi Kapsamında Kullanıcı Bilgilerini Paylaştı. Erişim Tarihi:16.10.2014.

http://www.agos.com.tr

www.kaosgl.org.

www.nefretsöylemi.org

MEDYADA PSİKOLOG İMAJI

Nursel Avcı*

Günden güne, psikoloğun toplumdaki ve toplum nezdinde bireydeki anlam ve değeri olumsuzlanmaktadır. Psikoloğun, her geçen gün yetkilerinin kısıtlanması ve üstüne üstlük çalışma alanına başka mesleklerin müdahil olması olağan bir süreçle –tahammül edilemez hâlde– süredursun, bu, bu yazının konusunun az ötesinde konum alacak. Gündemi bütün sıcaklığıyla takip ettiğimde beni bu yazıyı yazmaya sürükleyen şeyin; toplumun psikoloğa dair algısı ve medyanın toplum algısı üzerindeki etkisi olduğunu söyleyebilirim.

Son yıllarda dizi senaristleri, dizilerin hem tür olarak artışı hem de sonu gelmez bölüm sayılarınca sürmesi gayretleriyle malzeme üretmek adına psikologları çokça kullanmaya başlamıştır. Ancak böylesi pratik bir nedenin psikolojiye dönük yansımalarının iç açıcı göründüğünü söyleyemeyiz. Zira popülerleşen şeyin içeriği kendiliğinden boşalıyor ve dolayısıyla tesir gücü zayıflıyor.

İnsanda olduğu gibi toplumda da kolektif bir bilinçdışının varlığından söz edilebiliriz. Bilindiği üzere medya kitlesel bilinçdışını yapılandırmanın en etkili yollarından birisidir. Toplumun medyayla -özelde dizilerle- olan haşır neşirliği malum. Türkiye'deki dizilerden psikolog sahnelerinin analizini yapmaya çalışarak toplumun psikoloğa dair algısını mümkün olduğunca somut hâle getirmeye çalışacağım.

Dış görünüş

Dizi sahnelerine bakıldığında, cinsiyet gözetmeksizin bir psikoloğu tanımlayan en iyi aksesuar, gözlüktür, ama bu gözlük ihtiyaçtan ziyade, 'entelektüel' bir görünüme sahip olmak için takılmış hissi veriyor izleyiciye. Kadın psikologlar bir hizmet ya da sağlık sektöründe çalışmaktan ziyade, bir davete katılacaklarmış gibi bir giyime bürünmüş şekilde karşımıza çıkmaktalar. Erkek psikologlara baktığımızda ise nispeten orta yaşlı; kel ya da uzun saçlı olmaları söz konusudur. Çok fazla olmamakla birlikte askılı pantolon ve fular da psikologlarla özdeşleşmiş aksesuarlardır.

Dil, Jest ve Mimikler

Psikologlara atfedilmiş bir dil vardır ki, bu dil, sizin psikolog olduğunuzu yeni öğrenen birinin sizinle, '*sen hiç psikologlar gibi konuşmuyorsun!*' şeklinde bir diyaloga geçmesine kadar gider. Her sahnede 'ente-

* Psikolog

lektüel' bir üslupla içi boş cümlelere rastlarsınız. Ses tonu haddinden fazla mekaniktir ve bant kaydı dinliyormuş hissi uyandırır. Psikolog daha çok haber sunucusu gibidir doğrusunu isterseniz. Tabi 'anlıyorum' repliğini ise unutmamak gerek. Danışan, psikoloğa, iyi-kötü ne derse psikolog kendisini anlıyordur. 'Anlıyorum'un bittiği yerde 'hmm' imdada yetişir. Bunun dışında bilindiği üzere danışanla aramızdaki iletişimi etkileyen bir beden dilimiz vardır ki, olmaz olaydı! Danışan konuştuğu sürece psikoloğun kafası aşağı ile yukarı arasında mekik dokur. Bu davranış öyle bir abartılır ki beden dilinden çıkıp stereotipik bir hâl almaya başlar. Zaten çeneyi işaret parmağı ile başparmak arasına alma durumu daha danışan içeri girmeden gerçekleştirilmiştir.

Psikologların Dâhil Olduğu ve Hizmet Ettiği Sınıf

Psikologların dış görüşlerine atfedilenlerden de çıkarılacağı üzere psikoloji çoğu zaman sosyoekonomik düzeyi yüksek olan bireylere hizmet vermektedir. Psikoloğun bürosu vardır, danışanlar 'milyonlar' dökerek tedavi olurlar. Psikoloğun kendisi de üst düzey bir sınıfa mensuptur. Zaten seans başı aldığı para malum, çok kazanmanın yanı sıra oturduğu yerden kazanması ekstra bir sembol. Hiçbir dizi sahnesinde psikoloğun bir devlet hastanesinde çalışabildiğine dair bir emare yoktur. Sanki psikoloğa gitmek için zenginlik şarttır; ki zaten *'psikoloğa gitmek bir para tuzağıdır'*,psikolog *'salla başı, al maaşı'* çalışandır, hatta *'adam oturduğu yerden para kazanıyor'* ve düşününce *'insanın sadece o parayı verdiği için psikolojisi bozulur be!'*, ayrıca gel gör ki *'bana versen parayı, ben de dinlerim seni'* ne var yani, değil mi(?) Zihinlerde yankılanmaya müsait dahası kalıp yargılarda da bir tuhaflık mevcut gibi görünüyor.

Sedir Uygulaması

Dizlere bakıldığında en çok Freudyen yaklaşımın yansımalarına rastlanmaktadır. Her hastanın 'çocukluğuna itinayla inilir.' Özellikle sedir uygulaması zirve yapmış durumda; fakat sedir uygulamasında danışan uzanmış konumda ve psikolog danışanın karşısında oturur vaziyettedir. Ayrıca terapist danışanın her dediğine hayretle tepki verir. Terapist ile danışan arasındaki ilişkide profesyonellik adına sanki hiçbir belirti söz konusu değildir. Sedir uygulamasının yanı sıra oluşan diğer bir algısal yanılgı ise her klinik psikoloğun hipnoz yapma yetkisine sahip olması zannıdır.

Alana Dair

Medyanın, dolayısıyla toplumun tanıdığı tek alan klinik psikolojidir, demek hiç de yanlış olmayacak! Bu algıya göre klinik psikoloji ise psikanalizden ibarettir. Sadece tek bir dizide Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında çalışan bir psikoloğun varlığı söz konusudur, orada ise psikolog bir dedektif rolü üstlenmiş ve olay örgülerini çözme peşine düşmüştür.

Atarlı Danışan - Pısırık Psikolog

Bildik senaryolardan çağrışımlar eşliğinde devam edeyim: Dizi kahramanlarının genelde toplumda itibar kazanmış mesleklere sahip olduğunu görürüz. Doğal olarak başrolün kahramanlığı, sahip olduğu mesleğe de atfedilir. Psikologlar ise genelde yan rol olarak canlandırılır. Dizinin 'delikanlı' karakteri psikoloğa gider. Görüşme esnasında psikoloğun beklenmedik tavırlar sergilemesi ya da pasif duruşu üzerine psikoloğa gitmenin 'saçmalık' olduğunu fark eder. Kahramanımız en son dayanamaz ve psikoloğa *postayı* koyar. Tabi psikolog bu sert, haşin karakterin karşısında ya korkudan olduğu yerde kalakalır ya da kendine kaçacak bir delik arar. Erkek psikoloğu canlandıran karakterlere 'feminen özellikler' atfedilmesi, üzerine düşünülmesi gereken başka bir meseledir.

Rol Takası

Bir başka aşina sahne ise şöyledir: Danışan problemini anlatmaya başlar. Bir bakmışsınız psikolog kendini danışanın hikâyesinde bulmuş; psikolog anlatmaya, danışan dinlemeye başlamıştır. Bununla yetinilmemiş danışan psikoloğa 'terapi' yapmaya başlamıştır. Zaten psikoloğa verilen tavsiyeleri hiç duymayın: *'Hiçbir şeyi sıkıntı etme şu hayatta. Bak okumuşsun ne güzel, asmışsın diplomanı da...'*

Psikolog ve Danışan Arasındaki İlişki Üzerine

Psikolog; danışan, ne zaman ve nerede isterse onun derdini itinayla dinler. Birlikte dışarı çıkarlar, balık yemeye giderler, dedikodu yaparlar, kahve falı bile bakarlar. Hatta danışan psikologla abi-kardeş muhabbetini çoktan kurmuştur. *'Mehmet abi kurban olayım derdime bir çare bul.' 'Sevgi abla babam arıyor sen cevap versen?'...*

Psikolog kim?

Bugün toplumumuzda olduğu gibi dizilerde de psikoloji hâlâ parapsikoloji ve tıp ile karıştırılmaktadır. Bir bakıyorsunuz bir sahnede psikolog ilaç yazıyor, başka bir dizi sahnesinde astrolojik yorumlar yapıyor, bir diğer dizi sahnesinde ise kendisine 'doktor' diye hitap ediliyor.

Başta da belirttiğim gibi medyanın etkisiyle şekillenen kitlesel bilinç, belli süreden sonra toplumsal bir kanaate dönüşüyor. Bugün dizi senaristlerinin psikolojiye dair tutumları toplumun psikoloji hakkındaki algısını meydana getirmektedir. Maalesef toplumun tavrı da bu algısal yanılgı doğrultusunda dönüşüme uğruyor görünmektedir.

Aşağıya, çoğu dizilerde olmak üzere –birkaç tanesi filmde, psikolog rollerine dair örneklerin bulunduğu linkleri yerleştirdim. Bu video kesitlerinde psikoloğun temsiline dair kendi perspektifinizi yaratmak, analiz-

leri teyit etmek veya analizlerin dahasını getirmek yahut yalnızca seyretmek, size kalmış...

Not: Yazı boyunca italik yazılmış ibareler videolardaki diyaloglardan alıntıdır.

http://www.youtube.com/watch?v=IFsFea6vtSs
http://www.youtube.com/watch?v=NugxkcJO55c
http://www.izlesene.com/video/cocukla-duymasin-haluk-psikolog-hq/4481777
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-111-bolum-psikolog-1/6970602
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-1/6146029
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-2/6146033#
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-4/6146045#
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-6/6146077#
http://www.izlesene.com/video/1kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-8/6146143#
http://www.izlesene.com/video/1-kadin-1-erkek-60-bolum-psikologlar-7/6146127#
http://www.vidivodo.com/video/1-kadin-1-erkek-psikolog/267890
http://www.vidivodo.com/video/1-kadin-1-erkek-psikolog/314312
http://www.dailymotion.com/video/xuj9q6_yalan-dunya-nurhayat-psikologu-bozguna-ugratiyor_shortfilms
http://www.youtube.com/watch?v=qmdd3hjAqwU
http://www.youtube.com/watch?v=8U3FECnFecg
http://www.youtube.com/watch?v=Km3Ga26t_4A
http://www.youtube.com/watch?v=RkOMWalvPiY
http://www.youtube.com/watch?v=_LCeu7pC1MY
http://www.youtube.com/watch?v=JMwK_Jj_GbE
http://beyazgazete.com/video/webtv/dizi-kesitleri-44/yalan-dunya-53-bolum-psikolog-zerrin-izdivac-programinda-410991.html
http://www.vidivodo.com/video/yalan-dunya-nurhayat-komik-film-psikolog/860104
http://www.izlesene.com/video/orcun-psikologa-giderse/6157147
http://www.vidivodo.com/video/burhan-psikologda/170183
http://www.izlesene.com/video/bir-kadin-bir-erkek-45-bolum-psikolog-7/5947825
http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/94728/oldu-tesekkurler-psikolog-2-fatih
http://www.izlevideo.net/mesut-tunc-ve-psikolog-sevgi-den-komik-bir-sahne-148-bolum--576009.html
http://www.youtube.com/watch?v=Xa-801Moja4
http://www.youtube.com/watch?v=49MeKNWbZ4s
http://www.youtube.com/watch?v=VYRyEilAm2Q
https://www.youtube.com/watch?v=vFcg-yrs8aI
http://www.youtube.com/watch?v=PQrFTKnKUwY

PARİS KOMÜNÜNDEN GÜNÜMÜZE KENTLER

Cumhur Salcı*

... Artık değerin dolaşım tarzı değişmektedir; ama kentlerin, o uygarlığın atölyelerinin çoğunluğun azınlık tarafından sömürülmesi üzerine kurdukları gerçeği değiştirmemiştir. Temeli sömürü olan bir kentsellik tarihin mirasıdır ...

Yazıya David Harvey'in Asi Şehirler kitabından bir alıntıyla başlamak istedim, kentlerdeki eşitsizliğe ve yoksulluğa vurgu yapmak için. Harvey'in dediklerini dikkatle incelediğimizde şu durum açığa çıkıyor: kentlerde zengin azınlığın fakir çoğunluğu sömürmesi tarih boyunca süregelen bir olaydır. Bu durumu somutlaştırmak için daha da gerilere gitmemiz gerekecek. Bana soracak olursanız, esas olan bu sömürü düzeninin, kentlerin ortaya çıktığı ilk tarihlerden günümüze kadar gelmiş olduğudur. Ancak bu duruma ilk kez 'dur' diyenler, 1871 Paris Komününde barikatlarda canlarını veren komün taraftarlarıdır.

Peki, 1871 Paris Komünü'nü hazırlayan süreçler nelerdi? Tarihsel detaya çok fazla girmeden kısaca açıklamak, bize yazıyı anlamamızda yardımcı olacaktır. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte bireysel haklar genişletilmiş ve anayasalar ortaya çıkmıştır. Fakat İlerleyen zamanlarda bu haklar Fransa'da Napolyon ve ardılları tarafından ihlal edilmiştir. Özellikle 1830 ve 1848 yıllarına geldiğimizde artık bu ihlaller karşısında insanlar ihtilal girişimlerine başlamış ve bu hareketler bütün Avrupa'da yayılmıştır. Osmanlı'da da bu devrimlerin etkilerini 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile görebiliriz. Konumuzdan fazla uzaklaşmamakta fayda var. 1848 ihtilal hareketi sonucunda burjuva ve yöneticilere göre Paris kentinin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardı ve bunu da Mimar Georges Eugene Haussmann eliyle yapmakta kararlıydılar (Napolyon 1853 yılında Haussmann'ı göreve getirdi). Peki, Paris'in yeniden düzenlenmesi derken neyi kastediyoruz? Yeniden düzenlenmesindeki kasıt; kentin Ortaçağ'dan kalma ve kolayca barikatlar kurulabilen dar sokaklarının kaldırılıp yerine daha geniş bulvarlar yaparak kenti hem daha modern ve planlı şekilde göstermek hem de bir isyan veya ihtilal sırasında sokakların askeri manevralar açısından daha elverişli olmasını sağlamaktır. Ünlü bir deyiş vardır:*meydanı kontrol eden, kenti kontrol eder'*

İşte bu deyişten de yola çıkarak Haussmann, kenti geniş bulvarlar ve meydanlarla donatmıştır ve Paris

* Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi; Coğrafya öğretmeni

günümüz çehresine böylece kavuşmuştur. Bunlara ek olarak; Haussmann Planı'na göre kent merkezinde yer alan gelir seviyesi düşük kesim, kent merkezinden kent dışına ve onlardan boşalan yerlere lüks yapılar, burjuvazinin ihtiyacı olan yapılar yapılacaktı. Bu durum Engels'in dediği gibi, kentin düzenlenmesinin fakirliği ortadan kaldırmadığı, sadece bunu bir örtüyle gizlediği gerçeğidir. Harvey'e göre, kentlerde yaşayan küçük bir azınlık hâlâ çoğunluğu sömürmekteydi ve Paris kent merkezindeki yerler mutenalaştırılıp burjuvanın hizmetine sunulmuştu. Bu sürecin ardından III. Napolyon'un da Bismarck Almanyasına savaş açması ve ordusuyla beraber Almanya'ya esir düşmesi sonucunda Fransa ve özellikle Paris'te rahat bir ortam yoktu. 1871 Mayıs ayına geldiğimizde 'Paris Komünü' kendini göstermiştir ki komün, kısmen Haussmann'ın yok ettiği dünyaya duyulan özlem ve onun yaptığı işlerle yoksunlaşmış olanlar adına kenti geri alma isteğiyle şekillenmiştir ve artık kent yönetimi halkın eline geçmiştir (Harvey, 2013). Bu hareket tarihin ilk doğrudan demokrasi hareketidir ve kentlerde yaşayan yoksul kesimin 'kent yönetiminde artık biz de varız' şiarının ilk örneklerindendir.

Haussmann'ın ardılları ilerleyen zamanlarda da ortaya çıkmaya devam etmişlerdir ve bunlardan birisi de Robert Moses'dır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de New York kentinde kentsel dönüşüm Robert Moses eliyle gerçekleşmiş ve Haussmann Paris'e ne yaptıysa Moses'da New York'a aynısını yapmıştır. Bu dönemde ulaşım ağlarının gelişmesi, otomobil seri üretiminin artması (Fordizm) gibi faktörlerle kentlerdeki zengin ve yoksul ayrımı daha da belirginleşmiş ve bu durumdaki sosyal yarılmalar giderek artmaya başlamıştır. New York'ta soylulaştırma (gentrification) işlemi başarılı şekilde uygulanmış ve bu durum sonucunda da ilerleyen zamanlarda, 1968 *kent ayaklanmaları* meydana gelmiştir. Bu hareketler dünya çapında yayılış göstermiş hatta hepimizin hatırlayacağı *68 Kuşağı* kavramı da buradan çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte özellikle üçüncü dünya ülkelerinde kırsal kesimdeki çözülme sonucunda -tarımda makineleşme, Marshall yardımları, sübvansiyonlar vb- kentler kırdan gelen göçmen nüfusa yeterli konut sağlayamamış ve bu durumda göçmenler kendi konutlarını kendileri yapma yoluna gitmişlerdir. Bu durum hazine arazilerinin veya şahıs arazilerinin izinsiz kullanılması ve ardından gecekonduların yapılması sürecini doğurmuştur. Bu ise kent merkezlerinin kalabalıklaşmasını, trafik ve konut yoğunluğunun artmasıyla birlikte desantralizasyon (saçaklanma) sürecini beraberinde getirmiştir. Desantralizasyon ise bir nevi özerksizleşme veya merkezileşmeme durumudur. Örnek verecek olursak; İzmir'in 1950'lerden bu yana, Konak-Alsancak aksından, bütün körfez boyunca yayılmasını verebiliriz. Üçüncü dünya ülkelerindeki kentleşmeler ve şehirlerin gelişmesi, gelişmiş ülkelerdekinin aksine farklı şekilde gerçekleşmiştir. Gelişmiş

ülkelere baktığımızda (merkez ülkeler), Sanayi Devrimi'yle beraber kentler planlı bir şekilde gelişmiş ve günümüz şeklini almaya başlamıştır; ancak gelişmemiş ülkelerde (kenar ülkeler) durum biraz farklıdır. Buradaki durum nüfusun birikmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin Afrika'da Lagos, Kampala veya Hindistan'da Mumbai, Kuzey Amerika'da Mexico City. Bu kentler sanayilerinden ziyade nüfus birikimi sonucunda bu hâle gelmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerde bu tür kentleşme tipinin ortaya çıkması genellikle aynıdır, kırsal kesimde iş imkânının olmaması, sosyo-ekonomik yapılardaki çözülmeler gibi faktörler bu süreçte önemlidir. Dünya nüfusu hızlı bir şekilde kentleşmeye devam etmektedir. Yeryüzü, Roma Kulübünün 1972'de yayımladığı *Limits to Growth* (Büyümenin Sınırları) adlı o Malthusçu raporda tahmin edildiğinden çok daha hızlı bir şekilde kentleşmiştir. 1950'de dünya genelinde, nüfusu 1 milyondan fazla 86 kent vardı; bugün 400 kent var. 2015'te ise bu sayı en az 550 olacak (BM, 2002 Raporu). Kırsal kesimdeki çözülmenin ve bu çözülme sonucu kentlerde biriken nüfus kitlelerinin çok fazla olması günümüz kentlerinde de büyük sorunlara yol açmıştır. Bunlar; kent yaşamındaki büyük gelir farklılıkları, eşitsiz dağılım ve kent yapısındaki heterojenlik (gettolaşma) şeklinde sıralanabilir. Üçüncü dünya ülkelerinin bütün büyük kentlerine bakacak olursak bu tür sorunları açık bir şekilde görürüz. Dünya genelinde kentleşme ve kentlileşme oranının artmasına rağmen kentlerdeki yoksulluk da o oranda artmaktadır. Gecekondu sakinleri gelişmiş ülkelerin kent nüfusunun sadece yüzde 6'sını oluştururken, bu oran az gelişmiş ülkelerde %78.2'lik akıl almaz bir orana tekabül eder; tam olarak küresel kent nüfusunun dörtte üçü demektir bu (Davis, 2007). Bu durumun yanında az gelişmiş ülkelerde yaşayan üst gelire sahip kesim her imkâna sahip, hatta 'gated community' adı verilen kapalı konutlarda dünya gerçekliğinden soyutlanmış bir şekilde yaşamaya devam ederler. Bu durum 1970'li yıllardan sonra daha da vahim bir hâl almıştır. Bu yıllarda meydana gelen dünya çapında ekonomik kriz ve petrol kriziyle beraber neoliberal ekonomik süreçlere geçilmesi bu durumu tetiklemiştir. Mali krize saplanan ülkeler IMF ve Dünya Bankası (DB) gibi bankalardan yüklü miktarda borçlar alarak gelecekleri ipotek altına alırlar ve IMF ve DB'nin şartlarını uygulamak zorunda kalırlar. Peki, bu şartlar nelerdir? Yapısal Uyum Planları (YUP) bunların başlıcalarından biridir. YUP'ların içeriğini kısaca, devlet ekonomisinin Keynesyen modelden[1] kopuş ve LaissezFaire[2] (bırakınız yapsınlar) kapitalizmine geri dönüşü olarak niteleyebiliriz. Bunun sonucunda devlet, geliri düşük kesime toplu konut yapma işinden çekiliyor ve bunun

[1] John Mynard Keynes'in görüşlerini temel alan bir ekonomik modeldir. Bu modelde özel sektör ağırlıktadır; fakat devlet ve kamu sektörü de büyük etkiye sahiptir ve gerektiğinde (ekonomik krizlerde) müdahalelerde bulunur.

[2] 'LaissezFaire kapitalizmi' diye de geçer. Tam bir liberalizmi temsil etmektedir. Yani hiç müdahale yoktur ve ekonomide özel sektör ağırlıktadır. Mottosu ise; Laissezfaire, Laissezpasser (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler).

yerine özel teşekküller devreye giriyor. Bu durumda alt gelir seviyesindeki insanlar konut ihtiyaçlarını da gayri resmi şekilde karşılamaya başlayınca karşımıza günümüz Afrika kıtasındaki Lagos, Kinsaşa, Kampala gibi gecekondu seviyesi yüzde 70'in üzerinde olan ve sağlıksız, ölüm kokan kentler karşımıza çıkıyor. Örneğin, bazı bölgelerde (Mumbai - Dharavi) 5 bin kişiye 1 tuvalet düşebilir. Yazının başında da belirttiğim üzere kentlerde zengin azınlığın, yoksul çoğunluğu sömürmesi hâlâ devam etmektedir ve Engels'in de dediği gibi burjuvanın bulduğu çözümler kentlerde fakirliği ortadan asla kaldırmaz sadece onun üzerini örter veya yerini değiştirir. Ancak bu durum yavaş yavaş pek çok yerde tersine dönmektedir. Bunun göstergelerini 2000'li yılların başındaki Bolivya'da La Paz ayaklanması, ardından gelen Cochabamba protesto hareketlerinde yakalayabiliriz ve bu hareketler dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Kentte yaşayan dışlanmış, ezilmiş ve marjinalleştirilmiş kesimler artık ayaklanarak '*kentin yönetiminde bizler de varız,bu kent bizim ve hep beraber şekillendireceğiz*' şeklinde isyan hareketlerinde bulunmuşlardır. Paris Komününden bugüne kadar bu hareket kesintiler olmasına rağmen devam etmiştir. Bize çok yakın bir coğrafya olan Kuzey Afrika coğrafyasında da bu hareketleri Arap Baharı şeklinde görebiliriz. İnsanlar artık meydanlara çıkarak bir şekilde isteklerini dile getirmeye başlamışlardır ve bundan sonraki hareketler domino taşı etkisi göstererek diğer ülkelere yayılmıştır. ABD'de OWS (Occupy Wall Street - Wall Streeti İşgal Et) hareketi de küresel kapitalizmin başkenti olan ülkede gerçekleşmesiyle bu hareketlerin ne kadar önemli hâle geldiğini bize göstermiştir. Ülkemize geldiğimizde ise 2013 Haziran ayında başlayan ve etkileri bana göre hâlâ devam etmekte olan Gezi Parkı direnişi, bir nevi Paris Komününün ruhunun hâlâ ölmediğini göstermektedir. Kentlerdeki bu eşitsizlikler devam ettikçe bu tür hareketleri ilerleyen dönemlerde görebileceğimiz kanısındayım. Sözlerimi yazıya başladığım gibi yine Harvey'in Asi Şehirler kitabından bir alıntıyla bitirmek istiyorum:

...Gerçekten insancıl bir kentsellik henüz yaşama geçirilmiş değil. Sömürüye dayanan bir kentsellikten insan ırkının hak ettiği bir kentselliğe olan yolu çizmek devrimci kuramı bekleyen bir görevdir. Ve böyle bir dönüşümü gerçekleştirme görevi de devrimci kuramı beklemektedir...

Kaynaklar

Davis, M. (2007). *Gecekondu Gezegeni.* (1.Baskı). (G. Koca Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler.*(1.Baskı). (A. D. Temiz Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gelenek Dergisi, 124. Sayı.

YERELİN DEĞERİ VE EVRENSELLİK İDDİASI

Mehmet Karasu*

Klasik doğa bilimlerinin evrensel yasaları keşfetmeye dair imanı, sosyal bilimleri kendi kurumsallaşma sürecinde doğrudan etkilemiştir. Oysaki sosyalin bilgisi çoğu zaman keşfedilen değil, icat edilen bir yapıya sahiptir. Çünkü toplumsal davranışların arka planındaki dinamikler çok faktörlü ve ilişkiseldir. Bu kaotik işleyişin her bağlamda farklı biçimlerde görünür olması ve dolayısıyla öngörülemez oluşu, klasik doğa bilimlerinin epistemik arka planındaki verili bilgiyle pek çok açıdan uyumsuzluk göstermektedir. Toplumsal işleyişlerin kendine özgü doğası, benzer olguların farklı bağlamlarda farklı içeriklerle yaşanmasına neden olur. Örneğin toplumların inanmaya yönelik ihtiyaçları, farklı isimlerle ve pratiklerle gündelik yaşantıya yansır. Batı'da evrenselcilik iddiasının sosyal bilimler hâkim paradigmasında yer edinmesinin anlaşılır pek çok nedeni vardır. Örneğin kilisenin öteki tarafı imar eden 'hakikati' yerine, dünyevileşmiş devlet erkinin yalnızca bu dünyayı imar eden 'gerçeğine' ilişkin ihtiyacın güçlenmesibunlardan sadece birisidir. Çünkü böylesi bir dünya modelinde bilinmez, göreli ve belirsiz olan, evrenselin bilgisiyle bilinir, mutlak ve belirli hâle dönüştürülebilir.

Bir taraftan bilgisayar teknolojileri, diğer taraftan modern iletişim biçimleri zaman-mekân algısını farklı bir içeriğe dönüştürmüştür. Dünyanın zihinlerdeki fiziksel imajı, 'kuşatılamaz' olmaktan çıkmış ve bu durum birlikte yaşamak için ortak ilkelere duyulan ihtiyacı daha da pekiştirmiştir. Fikir özgürlüğü, demokrasi gibi değerler başta akademi olmak üzere pek çok platformda müşterek yaşamın ortak değerleri olarak sunulmaya başlanmıştır. Yaşayan ruhun sürekliliği için adeta olmazsa olmaz bir gereklilik olarak algılanan bu değerler, bütün toplumlarda, toplumların doğası gereği, aynı süreçlerle karşılaşmamıştır.

Her kültürel yaşayışın, kendine zemin bulduğu bağlamlarda bazı ortak kabulleri bulunur. Bir başka kültürel yaşamda 'saçmalık' ya da 'tuhaflık' olarak görülebilecek bu kabuller, çoğu zaman ortak değerler aracılığıyla değişime ve dolayısıyla dönüşüme maruz bırakılır. Her ne kadar farklı kültürlerin birlikte yaşaması için ortak değerlere duyulan ihtiyaç, yaşamın ruhundaki faktörlerle görünür olsa da bu süreçleri esasında

* Araş. Gör.

mümkün kılanın sosyal bilimlerin hâkim paradigmasındaki evrenselcilik iddiası olduğunu düşünüyorum. Yani toplumsala dair süreçler, sosyal bilimlere hâkim evrenselcilik iddiasının yansımalarıyla meşrulaşmaktadır.

Dünyaya hâkim işleyişin baskın değerleri, hâkim olmayanların değerleri üzerinde örtük ya da aleni söz hakkına sahip olabileceğini varsayar. Oysaki bu kocaman bir illüzyondur. Yerelin bilgisi, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılıyor ve kendi gibi olmayana zarar vermiyorsa, değişmesi için baskıya maruz bırakılması, yerel içerisindeki *hastalıklı* fayların kırılmasına neden olabilir! Örneğin, İslam kültüründe Muhammet Peygamberin resminin çizilmemesi gerektiğine dair genel kanı, bu kanıyı paylaşanlarca yerelin bilgisine işaret eder. Fakat fikir özgürlüğü değeri, evrensellik iddiası arka planıyla kitlelere sunulduğunda yerelin bilgisine dair bu ortak kanı rahatlıkla mizahın ve dolayısıyla *alayın* konusu olabilir. Batı'dan bakan ya da Batı'nın gözüyle bakan biri için Muhammet Peygamberin resminin çizilmemesi, *dogmatizm, cehalet, putlaştırma* ya da *zayıflık işareti* olarak algılanabilirken, İslam kültürü içerisinde Peygambere *derin bir saygıyı* ifade edebilir. Hangisinin ne kadar doğru olduğu farklı bağlamlardaki ortaya çıkış biçimlerine göre tartışılabilir. Ancak buradaki asıl problem, önce bir değer sisteminin kendisini diğerlerinin üzerine konumlandırması, daha sonra buradan hareketle diğerlerinin rızası veya talebi olmaksızın kendi değer sistemini evrensel bir hakikat üslubuyla onlara pompalamasından kaynaklanıyor.

Yerelin bilgisine dair farkında oluş, daha yaşanabilir bir dünya için elzem görünüyor. Zira evrenselcilik iddiası taşıyan her oluşumun, kendi gibi olmayanı kendine benzetme eğilimine ve dolayısıyla bu yolla yaptığı zulümlere sürekli tanıklık ediyoruz. Bu eğilimin çoğu zaman *iyi* niyetle başlaması ve fakat asla uzun vadede *iyi* niyetle sürememesi de bir başka gerçek olarak karşımıza çıkıyor.

Gerçekte insanların birlikte *insanca* yaşamasını mümkün kılan ortak değerlere sahip olduğu, aşikâr ve fakat bu değerlerin etrafında kümelenmek için araçsallaştırılan tutum ve dilin evrenselcilik iddiası arka planında hiyerarşik bir perdede olması, hâlihazırdaki problemlerin derinleşerek sürmesine neden oluyor. Bu açıdan dünya kültürlerinin temel-ortak değerler üzerinde konsensüs sağlaması ve sürdürmesi için bir yandan birbirleriyle denklik ilişkisi kurmaları, diğer yandan da birbirlerinin yereline dair bilgi kümelerini anlamaya girişmeleri önemli görünüyor. Böylesi bir işleyişte anlamanın kendisi, yöntemin önüne geçirildiği için kurulacak ilişkilerin doğal bir süreçle *sahici ve insanca* olması daha mümkün hâle gelebilir.

Yerelin değerine dair yapılan vurgular, onun fetişleştirilerek içinde hapsolunmasına veya gettolaşmasına

dair *tuhaf* arzuları kesinlikle araçsallaştırmamalı. Bu açıdan belki de buradaki temel ilke, farklı yerellerin kendi otantik varoluş süreçlerinde birbiri üzerine tahakküm kurma aracı hâline dönüştürülmemesi yönünde tecelli etmelidir. Kim bilir, ihtiraslarımızla ihtiyaçlarımız arasındaki farkın değerini içselleştirecek bir zihin hâline eriştiğimizde, böylesi bir ilke pratiğe kendiliğinden yansıyabilir.

Düzeltmeler için değerli arkadaşım Sercan Karlıdağ'a teşekkür ederim.

KAYNAK

Bağlan Keskin*

Ve bu yüzden Tanrı, Adem ile Havva'yı
Cennet Bahçesi'nden kovdu.
Ve Hayat Ağacı'nı koruması için oraya
ateşten bir kılıç yerleştirdi.

Yaratılış 3-24

Kaynak (The Fountain) filmi, başından sonuna dek döngüsel zaman anlayışının izlerini kolayca yakalayabildiğimiz sahnelerden oluşmaktadır. Doktor Tom Creo'nun hasta karısı Izzi'yi kurtarmak için yaptığı çalışmalar ile Izzi'nin yazmakta olduğu kitabındaki hikâye birbiri içine girişiktir. Izzi, kitabını ölümsüzlüğü arayan Kraliçe Isabella'nın sadık kumandanı Tomas'a verdiği *kutsal* görev üzerine kurgulamıştır. Bunun yanında *uzayın dışında* tek başına yaşayan, büyükçe bir ağaçla beslenen ve çoğu zaman meditasyon yapan Tommy karakteri de zaman-mekân algısını değiştirici bir rol oynamıştır.

Olaylar Tom Creo ve karısı Izzi'nin sahnesiyle görünür olmaya başlar. Izzi kar yağdığı için Tom'u dışarı çıkmaya ikna etmeye çalışır; fakat Tom bu isteği öfkelenerek reddeder. Çünkü Izzi'nin hastalığını tedavi etmek için araştırma yapıyordur ve bir ameliyata girmesi gerekmektedir. Ameliyatın başlarında işler yolunda gitmez ve başarısız olunur. Ameliyattaki denek maymununun uyutulması gerektiği yönünde fikirler ortaya atılır. Fakat Tom, ameliyatın başarısını karısının tedavisiyle ilişkilendirdiği için hayvanın uyutulması taraftarı değildir. O yüzden daha önceden bir ağaçtan elde edilmiş karışımı izinsiz bir şekilde maymun üzerinde dener. Daha sonraları maymunun tümörü küçülmese de hücrelerinin yenilenmeye başladığına tanıklık ederler.

Tom ameliyat sonrasında alyansını kaybettiğini fark eder ki alyans burada *Ouroboros'u,* kendini yaratmayı, sonsuz döngüyü temsil eder. Ağacın iyileştirici etkisine inanan Tom, onu aramaya ve araştırmalar yapmaya devam eder. İlerleyen zamanlarda ağaçtan elde edilen karışım, denek maymununda tamamen iyileştirici etki gösterdiğinde Izzi hayatını kaybeder. İkinci bir şansla, Tom'un o gün Izzi ile kar için dışarı çıktığını görürüz. Burada da Izzi en sonunda ölür ancak ağaçla ilgili hiçbir şey olmaz. Bir şekilde insanın sürekli kendi dönüşümünü veren film, anı yaşamayı da salık verir.

Izzi'nin yazdığı kitapta -The Fountain- engizisyona karşı Kraliçeyi koruyan Tomas, yine Kraliçe'nin isteğiyle ölümsüzlüğü arar. Engizisyoncu ölüm içgüdüsünü

* Psikolog; Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

(Thanatos) Kraliçe de yaşam içgüdüsünü (Eros) temsil eder. Engizisyoncu Kraliçe taraftarlarını öldürmeden evvel, ölüme dair şöyle konuşur:

Bedenlerimiz, ruhlarımız için bir hapishanedir. Derimiz ve kanımız hapishanenin demir parmaklıklarıdır. Ama korkmayın bütün bedenler çürür ve ölülerin hepsi küle dönüşür. Böylece ölüm tüm ruhları özgür kılar.

Engizisyoncu ilerleyen konuşmalarında kraliçeyi ölümsüzlüğü aradığı için kibirli olmakla ve kâfirlikle suçlar. Izzi'nin kitabındaki hikâye ile filmin ana hikâyesi birbirine paraleldir. Aranan ağaç aynı Hayat Ağacı'dır. Kurtarılmak istenen varlığın doğurganlık sembolü olan bir kadın olması, yaşamın kaynağı olarak kadının varoluşuna gönderme yapmaktadır. Erkek sadece ölümsüzlüğü ya da hastalığın tedavisini arıyordur. Bu durumu cinsel birleşme olarak düşünebiliriz. Freud'un ölüm içgüdüsünün ağır ağır hissettirildiği filmde yaşam içgüdüsü yani cinsellik de bu şekilde izleyiciye verilir. Zaten Kraliçe de Tomas'a ölümsüzlüğü bulduğunda onun Havva'sı olacağını söyler. Tomas, ölümsüzlük özsuyunun bulunduğu Maya Piramidi'ndeki ağaca ulaştığında, insanın aç gözlülüğü yine devreye girer ve ağacın özsuyundan çok fazla içer. Kısa zaman sonra Tomas'ın bedenin çeşitli yerlerinden adeta fışkırarak çiçekler çıkmaya başlar ve bu durum onun toprağa karışmasına neden olur. Doğa bir şekilde insanoğlunu yine yenmiştir.

Izzi öldükten sonra mistik karakter Tommy'nin ağacı bulduğunu gösteren sahnelerde, Izzi'nin hediyesi olan kalemle parmağına çizdiği halkayı ve bütün vücuduna yılları işlediğini görürüz. Anlarız ki Tom, Izzi öldükten sonra ağacı bulmuş ve ölümsüz olmuştur. Ancak şimdi ağacın kendisi ölmektedir ve Tom ağacı kurtarmak için Izzi'den öğrendiği yıldızın yok olma anındaki enerjisini kullanmaya karar vermiştir. Mayalar bulutla kaplı ölmekte olan bir yıldızı (Xibalba – okunuşu: *Şibâlba*–) ölü ruhların yeniden doğduğu ahiret yurdu olarak kabul etmişlerdir. Bu inanış bir taraftan semavi öğretilerin öte taraf inancıyla örtüşmekte, diğer taraftan Güneş'in varlığının hayatımızı gerçekleştirmedeki eşsiz rolüne gönderme yapmaktadır. Çünkü Güneş bir yıldız ve o olmazsa biz de olmayız.

Tom Creo ve Tomas kesişen bir zaman diliminde bir araya gelirler. Ağacın koruyucusu Maya Rahibi, onun ilk Rahip olduğunu söyler. Aslında karşısındaki Tom'un gelecekteki hâlidir. Zaman bükülmüş, en baş ile en son birbirine karışmıştır. Alyansın döngüsü gibi sürekli bir döngüsellik söz konusudur.

Hayat ve zamanın aynı şey olduğunu vurgulayan film, insanın sürekli kendisine dönüşünü, kendisini yeniden keşfetmesi üzerinden temellendirmektedir.Ölüm-

süzlük ağacı aslında her bahar yeniden çiçeklenen doğadır. Bu döngüyü ise zaman yani hayat gerçekleştirir. Izzi ölümüne yakın zamanlarda bu *gerçeği* fark etmiş ve ölümle bütünleşme yoluna girmiştir. Birkaç sahnede *'ben artık ölümden korkmuyorum'* replikleri Izzi'nin ölümü aslında bir yaradılış olarak gördüğünü destekler niteliktedir. Izzi ölür ve onun toprağa verilmesi sahnesinde Tom'un şefi olan doktor ölüm üzerine şöyle konuşur:

Hepimiz hayatımız boyunca bütünün bir parçası olmak için çabaladık. Öldüğümüzde tam olmak isteriz, güzelliğe ulaşabilmek için. Çok azımız bunu başarabiliriz. Çoğumuz geldiğimiz gibi gideriz, tekmeleyerek ve bağırarak...

Filmin başlarında ve ortalarında ölümü hastalık olarak gören Tom, dolayısıyla onun tedavi edilebileceğine inanır. Fakat filmin sonlarına doğru, ölümle sahici bir bağ kuran Tom, evrenle Hayat Ağacı yoluyla bütünleşerek, ölümü zihninde doğallaştırır ve kabullenir.

Öykü (Bölüm-1)

VAHİT ZAMAN

zengindilenci

Her gün en gizil heyulalarımda ölüme bulanıyorum. Ölümü hayalarından yakalayıp ona gerçekte kim olduğunu soruyorum –belermiş gözlerimi çukurlaştırıp kirpiklerimi gözlerimin önüne saçak saçak set çekerek. Durgun duruyor o. Suratında acı çektiğinin emaresi tek bir ifade dahi yok. Bu sinirime dokunuyor. Bana, babam olduğunu söylüyor dumanlı ve devrik gözlerle. Ölümün gözleri dumanlı ve devrik! Bu ilginç.

Demek istediğim, bir süredir ölmek üzerine düşünüyordum. Pek fazla bir şey bulmuş olduğum söylenemez(!) Sıkıldım doğrusu, ondan ölümü düşünmemeye çalışıyorum artık. Deniyorum bunu. Bugün çocukluk fotoğraflarımın arasında elimi burnuma soktuğum bir fotoğrafa rastladım. Bu gerçekten utanç verici. Salonun orta yerinde, haddimi bilmez bir halde, halının kutsal merkezi desenini kuzey-doğu istikametinde yarmış, kafam aşağı eğik vaziyette kim bilir hangi düşünce âleminde hülyalara dalmışım. Aklımdan neler geçtiğini hatırlamam çok güç kabul edersiniz ki. (Acaba onla mı konuşuyordum? Sanmam.) Muhtemelen halı deseninden anlamlar çıkarmaya çabalıyorum. Ne idiği belirsiz, dolambaçlı şekiller. Bu kara çocuk belli ki halı deseninden önce kazağındaki desenleri incelemesi gerektiğini fark etmemiş, peh pehh. (Böyle bir kazağım olduğunu hatırlamıyorum.) Boş verin deseni, halıyı, kazağı ve sola yatırılmaya çalışılmış keçe saçları... Bu kara çocuk, çocuk. Çocuk daha çocuk! Belki bir yerlere dalmış düşüncelerle boğuşuyor da ondan yahut belki sırf eblehliğinden, boş bulunmuş da elini burnuna götürüvermiş: sağ el işaret parmağı burnun sol kanadına. İşaret parmağının burnun sol kanadındaki yoklaması sol kanadı haliyle şişkinleştirmiş. Normalde sağ kanadın makul bir simetrisi olarak solu düşünmek işaret parmağı oradayken hayli güç. Hamile kadın (sol kanat) ve hamile olmayan kadın (sağ kanat) yan yana durmuşlar gibi hissediyorum, aklımda böyle bir tasvir tohumu beliriyor. Ama şu an bunu yazıya edepli bir biçimde geçirmekle zaman kaybedemem.

Kim peki bana bunu yapan? Kimin çektiğini bilmiyorum. Enişte ve dayım arkada tavla oynuyor, teyzem de onları izliyor. O teyzemin evinde olmalıyız. Eh, muhtemelen abla kuzenlerimdir o zaman. Onlar çekmiş olmalı fotoğrafımı. *Emin miyim?* Bundan emin olamam. O dayım, o enişte ve o teyzem değil, bunu benim kadar siz de tahmin

ediyor olmalısınız. Belki annem... "dur kız hele bizimkinin bi' fotoğrafını çekelim şuracıkta" deyip rica etmiştir fotoğraf makinesi sahibi kişiden, evet, pek mümkün. Ancak keşke benim de haberim olsaydı bundan, değil mi anne? Elim burnumdayken bile isteye mi çekmişlerdir ki? Çat diye? Sanmıyorum o kadarını. Benim tam yerine rast gelecek şekilde ayarlı kör talihim gezinmiş olsa gerek ortalıkta. Onu kimse göremez. Fotoğrafçının fotoğrafı basarkenki alaycı tavrını hatırlıyorum. Hatırlıyorum doğru sözcük, evet. Orada değildim, hangi fotoğrafçı onu da bilmiyorum, ama o tavrı biliyorum, gözlerimin önünde hemen. Bu yüzden de hatırlıyorum. Bizim buraları küçüktür, fotoğrafçının çocuğu vardıysa benim yaşlarda, okul, belki sınıf arkadaşıydık. Belki çırak olan oğluna "ehü-ehe hehhe, bak bakalım bu çocuğu tanıyor musun?" diye sormuş ve oğluyla birlikte benimle dalga geçmişlerdir. *Olabilir mi böyle bir şey?* Fotoğrafçının evli ve çocuk sahibi olması ve çocuğunun benle yaşıt ve okul arkadaşı olması, hiç uçuk bir fikir değil. Hem neden oğluymuş? Belki kızı, yeğeni ya da kardeşi, yakını. Belki fotoğrafçının eşi öğretmendir! Dahası öğretmenimdir? Bunlar uzak ihtimaller değiller. Yıllar öncesinde elimi burnuma sokmuş halde poz vermiş olduğumu bilen bir insan yığını olması ihtimali, daha fenası benim o zamanlar her şeyden bihaber olma ahmaklığım, budalalılığım...

Facebook'u açıp baktım şimdi. İlkokul arkadaşlarımdan bir yakını fotoğrafçı olan var mıdır acaba iç gıdıklanmışlığıyla. Ne bileyim, "hakkında"larda yazmaz herhalde bu da, hayli kaliteli profil, kapak fotoğrafından, bir şeylerden anlaşılır belki umuduyla. Yok. İlkokul arkadaşım yokmuş ki benim. Yani birkaç tane var. Buna sevinmeli miyim emin değilim. İlkokul arkadaşlarımdan kimsenin kalmamış olmasıyla o zamanlardan kalma bu -elimi burnuma soktuğum- fotoğraf arasında bir ilişki var mıdır diye düşünmeli miyim, bunu da bilmiyorum?

Durun bir saniye. Sokak jargonuyla ve dibine kadar eril bir söylemle diyorum ki **hadi azcık delikanlı olalım**. Eheheey. Hele hele. Vay efendim düşün âlemleri, elimi burnuma soktuğum fotoğraf, yok kim çekmiş bunu, bunu bilen bir insan yığını vardıysa, öhh. Sikerler böyle öyküyü affedersiniz. Her gün en gizil heyulalarımda ölüme bulanıyorum, muş. En gizil heyulalarımda... Vayğ babo. Şimdi gerçi halı deseni, anlamlar çıkarmak, *onla mı konuşuyordum* gizemi, parantez içilikler filan hani... Yürünebilir oralardan bakın. Ama ben çok az zamanı kalmış bir adamım, sizi de kendimi de aldatmak değil niyetim. Buna zamanım yok yani anlıyor musunuz? Boş verin bu lakırdıları da (lakırdı güzel sözcüktür, severim), biraz gerçeklerden konuşalım ha? Şey... Nasıl desem bilmem ki... *Tek seferde, çat diye.* Bir kız var.

Hehhehe. Evet sayın okuyucu, can dost, güzel insan, anlaşıldı değil mi şimdi benim karın ağrım?

Yukarı köylümüzdür. (Mecazen.) **Akşam olur ay gecede, Çiğdem çiçek şenlenir de vallah düşünmesem onu, derdime dert eklenir.** (Ahmet Kaya – Çiğdem Çiçek) Yavuklum olur. (Kendisi ne düşünüyor bu konuda emin değilim.) Bilin bakalım, adı? Adı Çiğdem. (Zaten İzmir'de çok fazla alternatifiniz yok.)

İşe bak! Buraya günlük yazmaya gelmiştim aslında. Şu satırlar günlük satırları olmalıydı. “Sevgili Günlük...” pıtırcıklığı değil elbet, günlük, direkt günlük, “Merhaba Günlük...” gibi. “Günlük ne yaptın?..” kadar değil belki, ama bunlar da değil(di) yani buraya yazmak istediklerim. Niyesini, nasılını bilmiyorum. Geldiğimiz nokta bu. Heyula filan deyince birden kafam karıştı galiba. (Heyula ne lan?) İyi oldu ama, zaten günlük tutmak az bir zamanı kalmış birisi için pek de iyi fikir değildi belki? Neyse bak ne diyeceğim, tahmin etmiş olmanı beklediğim bir şey var: ben bu yazının sonunda öleceğim. Formel kip ekiyle güzel olmamış olabilir, şöyle söyleyeyim: ben bu yazının sonunda 'ölücem'. Sen okuycaksın, ben ölücem. (Zamanı genişletmek tatlı olabilir.) Sen okursun, ben ölürüm... Sen, diyorum ama kusura bakmıyorsundur umarım? Sana çocukluk anılarımdan bahsetmişliğim var, aramızdaki samimiyete güvenmem gerekir, senin de öyle. Gerçi sen-ben dedim filan ama bilmiyorum yalnız mı okuyorsun (okumak kolektif bir eylem olmamalı) ve üzerinde ne var? Hehhe, ben ve güzel bir kız olman önkabulüm. *Çirkinlerin kahrı çekilmez güç olur.* Bunlar hep şaka. Benim başım bağlı bir kere... Gerçi bilmiyorum, orası biraz... Onu konuşuruz.

Sen ve senin nezdinde insanlar, yani siz, kurumuş çoraplarınızı hangisi hangisinin eşi acaba diye aradığınız ve nihayet bulup birini lastikli kısmından -ona çok önceden koruyucu kalkan olma görevi vermiş olmalısınız- ters yüz ederek ötekini onun içine tıktığınız, yani çorapları tortop edip yumak haline getirdiğiniz ve bu işlemi sürdürdüğünüz sırada zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz bilmiyorum? Ben öykü yazıyorum, yani kuruyorum. Evet, öykü. Nasıl mı? İlmek ilmek.

Gençliğimde bir yazardım. Üç-dört yıl öncesinden bahsediyorum, hehhe. (küçük bir not: bu “hehhe, hahha”lara alışmalısın, kâğıtta gülme efektine çarem bu. Gülücük ve saire koymam, koyamam; parantez-içinde-ünlem de her zaman olmaz, olamaz.) Bir öykü kitabım çıkmıştı. Belki denk gelmişsindir: “Çok Güzel”, “Aslında Ben Tam Olarak Böyle Bir İnsanım”, “Amca”, “Kasım” ve “Hapşu” isimli öyküler. Tanıdık geldi mi hiç? Neyse. Sonra bu işi bıraktım. Çünkü ilginç bir şey oldu. Anlatayım: bundan beş-altı yıl önce işte, bir öykü üzerinde uğraşıyordum. (İkinci Dünya Savaşı sonrası cephede geçirdiği onca zamandan sonra eve dönüş yolunda olan bir Alman subayı diyeyim. Mesleği kuklacılık, kukla oynatmak ve artık sol eli ancak bir kuklanın eli kadar canlı. Karısı ve çocuklarından uzun süre haber alamamış, karısının yüzü belleğinden silinmeye yüz tutmuş. Uykuları ölümüne sebep olduğu insanların çocukları ile yüzleşerek geçen bir adam. Çocukların “onu sen öldürdün değil mi? Babamı bir daha göremeyecek miyim?” soruları onun için her gece işkenceye dönüşüyor ve saire.) Karakterin bilinç akışı gibili, böyle, nasıl denir, kendi kendine psikanaliz yaptığı, serbest çağrışımlı, sanrılı sanrılı, elbette hayli sancılı, dolambaçlı, debdebeli, tumturaklı bir pasajı olması gerekiyordu. Epey kurdum, ana hatlarıyla hâkimdim. Sahne trende geçiyordu, yani geçecekti. Vagondaki yolculara ve onların arka plandaki minik öykücüklerine varana dek pek çok şeyi düşündüm. Ancak ne

yaptıysam aktaramadım kâğıda. Birkaç gece uğraştım durdum, baktım çıkamıyorum işin içinden, gittim Basmane'ye, Ankara'ya bilet aldım. Bak hele bak. Tren sahnesi için tren yolculuğu. On üç saat. Nasıl ama? Tam yazar havaları değil mi? Ehhey. Bu aşırı cool kardeşin (demin üstündekini soruyordum, şimdi kardeşin oldum, evet, ama hala önkabüller(!)), aslında ertesi gün arkadaşları onu aradığında "ee-eeğh, nerdesin oğlum? Seni bekliyoruz," tarzı bir kararlaştırılan-saatte-buluşma-yerinde-olmayan-insanı-fırçalar-tatlı-sertlikteki-telefon-görüşmesi-açılış-cümlesine kemküm edip kaçamak-cevaplar-vermeye-çabalar-ses-tonunu mod on yaparak "şeeyğ, ben Ankara'dayım abi," cevabını vermeyi elbette kurmamış, dahası telefonun kapanmasının ardından telefonla konuştuğu kişinin *diğerleri*ne "harbi tuhaf adam bu Vahit, bir tren sahnesi yazması mı ne gerekiyormuş, dün gece atlayıp Ankara'ya gitmiş manyak," türevi bir cümle sarf etmesini aklının ucundan bile geçirmemişti ve gayet tabi, bunların hiçbirinin o zamanlar hoşlandığı kız (yani o 'diğerleri'nden biri) ile hiçbir ilgisi yoktu(!) (Uzun bir cümle oldu, istersen tekrar bir oku, ben diğer paragrafa geçiyorum.)

Uzun etmeyim, konumuz bu değil. (KonuMUZ! Ben bayağı alışmaya başlıyorum bu işe bak, kaçıp kurtarmalısın belki de kendini, buna mecbur değilsin.) Ankara'dan döndüğümde, telefonda konuştuğum o arkadaş var ya işte, onla hoşlandığım kızın çıkmaya başladıkları haberini aldım. Poaaaaaaaa! Nasıl ama? Devreler yanar. Ben, aptal ben, kendi hayal evrenimde (dünya küçük kalır) yazmaya çalıştığım öyküde yarattığım kurmacadan gerçeğe köprüler kura kura insanlara cool Vahit imajı sunmaya çalışırken gerçek dünyada işler bambaşka akmış da haberim yok. Allahsızlar.

Güzel kızdı. İki tane buselik gamzesi ve sol gamzesinin dibinde küçük bir beni vardı. Saçları açıkken ayrı, topluyken ayrı güzeldi. Aslında, toplamayı çok sevmezdi sanırım. Aramızda kalsın ama bence saçları topluyken daha güzeldi. Öyle olunca masmavi gözleri karşı koyamadığı bir şekilde pörtlekleşiyordu aniden. Ve karşıdaki insan iradesi dışı bir istekle burnunu ısırmak istiyordu. En azından ben istiyordum. (Bir keresinde "saçlarını toplayınca burnunu ısırasım geliyor," demiştim zaten herkesin içinde. Gülmüştü. "Gülme, o zaman işler hepten karışıyor," diye eklemiştim. Ve gülmüştüm. Hahhaha.) O göt oğlanı umarım bunları fark etmiştir ve umarım onu mutlu eder deyip kendimi içkiye verdiğim ve Tanju Okan dinlemeye başladığım günlerde (haberi aldığım güne takriben bir hafta) ayrıldıklarını öğrendim. Öğrendim ama bu beni ferahlatmaya yetmedi; çünkü artık o gamzeler bana ait olamazdı. Yitip giden hisler diyelim. Gittim kıza da söyledim bunu, benden sana yâr olmaz dedim. (Aslında hisli hisli bakıp -buna ek olarak dudak bükmüş ve burnumdan minik bir nefes vererek iç geçirmiş de olmalıyım- sağ elimle kızın sol kolunu tutarak hafif sarsıp *May the force be with you*, demiştim, bilmiyorum artık o ne anladı.)

İşte öyle. Ne diyordum? Ankara treni... Evet. Bu olaydan sonra ne o öyküyü tamamlayabildim ne de bir başkasını. Yazarlık serüvenim böylece son buldu. Evet. Şey diyeceğim bir de, oooöf... Resmen içim rahat etmedi yahu. Yani şimdi itiraf gibi olacak belki, aslında geri dönüp düzeltebilirim de, ama böylesi daha doğal. Sana karşı dürüst olmak istiyorum. Demin sana yalan söyledim. Özür dilerim. O öykü bir Alman subayını filan anlatmıyordu, afili olsun diye küçük bir yalandan bir şey çıkmaz dedim, ama içim rahat etmeyecek(ti) böyle. Öykü bir gencin mahalle muhtarıyla olan macerasını anlatıyordu. İkametgâh alma serüveni. Bildiğin ikametgâh, evet. Trenle de hiçbir alakası yoktu anlayacağın, gayet muhtarlıkta geçiyordu öykü. Ama o sıra, kafam da biraz karışıktıysa demek ki, tren yolculuğu iyi gelir diye düşünmüştüm, hepsi bu... Kusura bakma tekrar, bir daha bu türden bir şey yapmayacağım.

Muhtarlık demişken, dayım muhtar benim. Bizim köyde. Bingöl'de. Sana şu an dayımdan ve Keçologilin Tarabus'ta hark ettiği tarlaya icar gelmeyince olanlardan bahsedebilirim, ancak konu çok dağılır. Sanırım biraz Çiğdem'den bahsetmeliyim artık. Ölüm fermanımı yazmak için kalemini ödünç aldığım Çiğdem... Evet, bu yazdığım bir günlükten çok ferman ve bu kalem de -mürekkebi hiç de biteceğe benzemeyen, evladiyelik kalem- Çiğdem'den başkasının olamaz. Tabii, ölmek, ölmek üzerine düşünmek dedik ama neler diyoruz! Neler diyorum, demek istedim. Ölüme yaklaştıkça insanın çenesi mi düşüyor ne... Çiğdem. Çiğdem'i anlatmalıyım.

Bak şöyle yapalım, iyi bir fikrim var. Bölümlü olsun madem, evet evet, böyle toparlamak güçleşti, kotaramam şimdi, ohoo, nasıl çeviriyim de Çiğdem'e geleyim. Bu ilk bölüm olmuş olsun, beni biraz tanımış oldun ve böylece bitsin ilk bölüm. Hadi git kendine bir kahve al -al ama!- ve sanki biraz önce elimi burnuma soktuğum küçüklük fotoğrafımdan filan bahsetmemişiz gibi devam edelim aşağıdan. Te Allahım, neyse. Yıldızları gördün.

* * *

Bana kalırsa kitapçılarda din ve mitoloji kitaplarının dip dibe konuluyor olması her şeyi açıklamaya yetiyor: **din kitapları mitolojinin bestsellerinden başka bir şey değil!** Evet, tutmuşlar... Çok fazla insan tarafından ilgi görüyorlar. Ancak hepsi bu. Geçelim bunları. Yaratıcı bir varlık ya da kozmik bir enerji, güç (the force) olduğu fikrini kabul edebilirim. (Jedi ahlakıyla yetiştim sonuçta.) Gel gör ki, -üzgünüm ama- muhtemelen yok. Yani belki vardır. Varsa... şöyle diyeyim, olsa şaşırmazdım, evet. Ha ama, tanrının dünyada olup biten bunca şeye kayıtsız kalabiliyor olmasına şaşırırdım. Ama zaten bu cümlem "bir tanrı olsa bu kadar kayıtsız kalır mı?" sorusunu peşi sıra getiriyor ve içten yanmalı "eh, o zaman yoktur," cevabını doğuruyor. Olsa şaşırırdım o zaman doğrusunu istersen. Evet evet. Ve şaşırmakla kalmaz, darılır, kırılırdım. Muhtemelen kendisiyle konuşmak istemezdim. Yani kayıtsız kalmaksa, elbette tan-

rının herkesten, her şeyden elini eteğini çekmiş bir tarafı olması onu daha da kutsallaştırır ve kudretine kudret katar, bunu anlayışla karşılayabilirim; ancak bunun bir dozu olmalı sanki ha? Ne biliyim, bir tanrı varsa, tamam Ortaçgil dinleyen ve ebruyla ilgilenen bohem yönü ağır basabilir ama bunun yanında işin içinde kendi parmağının olduğu şeylerde neler döndüğüne, neler olup bittiğine, çok değil, en azından şöyle göz ucuyla bakan, kulak kabartan biri olmalıydı sanki. Böyle bir tanrı! Yaratıp ardından koyvergitsincilikle safahat içinde, gününü gün eden bir tanrı bizden değildir. Eheeey.

Düşünsene ne iyi anlaşırdık Ortaçgil dinleyen bir tanrıyla. Ondan korkmak neden? Ya da ona köle olmak? Onu severdik. Ona saygı duyardık. Sen duymaz mıydın? Ama bilmiyorum.

Ya varsa? Hehhe. Burada yazdığım her şey için, yazacaklarım da dâhil olsun, ve hatta nihayetindeki intiharım için de, ondan özür dilemeliyim sanırım? Ama buna dair en ufak bir istek kırıntısı dahi yok içimde. Allah belamı versin o zaman. Varsa versin, *and vice versa. Perhaps, in a sense, it is giving me trouble, if we look at all of this things. Maybe God's punishing me with this way! Yeah, it could be possible, couldn't it? I don't know. Also in the same time, I don't care about this, you fucking bastard!* Öhhö-öhhöm.

Sıradan bir günümde günaha girebilecek sayısız fikirle, davranışla akşam edebiliyorum günü. Mesela bazı sabahlar işe giderken kaldırım kenarlarındaki sabit mantar direklerinden sevmediklerime dokunmadan yoluma devam edebiliyorum. Bu bana çok aykırı bir şey. Önceleri bunu yapmak hayli zordu, yani her birini ufak bir şepeşille ile okşamadan yürümeyi sürdüremez, dolayısıyla güne başlayamazdım. Mesela bazen pazartesileri (uğurlu günüm), uğurlu çoraplarımı giymediğim olur. Gün içerisinde karşılaştığım her kadını göğüs büyüklükleri çeteresinde sıraya koymak gibi uğraşlara girdiğim de olur, insanların arasında fütursuzca pırtlamayı düşündüğüm de. Elbette bunlar başkalarının tanım ve tarifini yaptığı, sınırlarını başkalarının çizdiği günahlar değil. Onlarla bir işim yok benim. Bir zamanlar olmuştu. Birilerinin zamanında *yaratmış* olduğu tanrı fikrinin inşası hudutlarda hapis hayatı. Humunimibidigut! Ben, uzun yol otobüsünde yan yana rast gelen kadın ve adamın yolculukla birlikte başlayan aşk hikâyesini yazamayacak bir kültürde yaşıyorum. Bunu yazamam, çünkü insanlar ne yazık ki gerçek değilse bile gerçeğe yakın şeylerin peşindedirler hep. Bunun bu coğrafyada inandırıcılığı sıfır. "Bayan yanı"na bir adamın oturmasına tahammül edemeyecek olan öfkeli yolcu güruhu (Neye öfkeli? Niye öfkeli?) adamı öldürüp otobüs firmasını ateşe verebilir. Bana ise bunu yazmak düşer. İçine azıcık dini kattığım, ancak özünde içi boş bu toplum-dışı üstten bakış gözlüğümü çıkarıp yerine kör gözlüğümü takıyorum: İşte Çiğdem'i o başta bahsedecek olduğum kitapçılardan birinde gördüm ve artık göremez oldum.

Tuğba'yı kaç zamandır görmemiştim. (Öykü akışını canlandırmak için yeni kişi öne sürme numarası! Nabakov diyor, hehhe, hep işe yarar.) Tuğba iyi kızdır. Nur yüzlü, eşek gözlü ve tostoparlak bir kızçedir. Naifliğini eşek gözlerine borçl..... Hay allahım. Dur dur dur. Ne yapıyorum ben?

Tiğbi'yi kiç zimindir girmimiştim. Pöööööh.

Hassiktir lan!

Öykü mü yazıyorum ki ben... **Lan ölücem ben, ölücem.** Öldürücem yani kendimi. ÖL-MEK. İn-ti-har. Tasasını çektiğim şeye bak. Biraz Tuğba tasvirinin ardından onu çalıştığı kitapçıda ziyarete gideceğimi anlatacağım sana. Pehh. Eh, anladığın üzere Çiğdem'le karşılaşma... Tuğba'nın da, ilerleyen safhalarda tanıtmam gereken Furkan ve Arif'in de ve aslında Çiğdem'in de bu öykümsü, günlükvari, fermantasyonlu (hehhe, sikindirik demek istiyorum yani) yazıda ne kadar önemi olabilir ki allaşkına!

Aslında ben ne kadar istersem o kadar elbette. Evet, öyle. Burada işler böyle yürüyor. Buraları benden sorulur yani. Ama *ben* kimden?

Tuğba da diğerleri de um-rum-da değiller. "Umurumda" yerine kullanılacak daha güzel sözcükler de var; ancak iki cümle kadar önce artık terbiyeli birisi olmaya karar verdim. Benim hakkımda yanlış düşüncelerle doldurmanı istemem zihnini. Bu cümleleri yazıyor olduğum şu sıralarda arada esler verip salonun ve diğer odaların kapı pervazlarına uğrayarak küçüklüğümüzün vazgeçilmez akrobasi çılgınlığını yapmayı deniyorum. Fakat artık iki pervaz arasına sığamayacak kadar büyümüşüm. Pervaz mıydı ki onun adı? Öhh, önceden olsa oturur araştırma yapar, çarşıya çıkar ve kapıcılara sorar, kurduğum cümlelerde sözcükler doğru yerlere isabet etsin diye aklımı bir ton ıvır zıvır bilgiyle bulamaç ederdim. Neye yarardı peki? Ya da neye yaradı, ha? Hahhahahaha. Kocaman bir hiç!

Ben basit bir kütüphane çalışanıyım. Adım Vahit. Vahit'lerin bile en sıradanı, tabii ki gözlüklü olanlarındanım. Türk Dili ve Edebiyatı lisans eğitimimi tamamladıktan sonra, bir tanıdığın torpiliyle ömrümü çürütmeye kütüphaneye mahpus edildim. Her sabah yedi de uyanırım. Banyoya girer, küçüklükten kalma bir alışkanlıkla (anacağımın beni yıkadığı zamanlardan bahsediyorum) elimde tas, döküdüğüm birkaç kova suyun ardından "su aşağı, Vahit yukarı!" bitiriş sloganımla banyodan çıkar ve hazırlanmaya koyulurum. Su aşağı, Vahit yukarı! Sadece çoraplarımı ütülerim. Önceden her gün için giymem gereken belli çoraplar vardı, her günün çorabı belliydi demek istiyorum; fakat artık daha özgürüm, sadece pazartesileri, o da uğurlu günüm olduğundan... a sanki bunu yukarda bir yerde söylemiştim. Yirmi dokuz yaşındayım. Ve otuz yaşın ölmek için hiç de fena bir yaş olmadığını düşünüyorum. Makul. Düz hesap. Bilmiyorum kaç zamandır korkuyordum doğum günümde ölmekten? Evet, doğum gününde ölmek. Bu ne demek? Uzun yıllar, bir insanın başına gelebilecek en boktan şeyin doğum gününde ölmesi olacağını düşündüm durdum.

Sonra nasıl oldu bilmiyorum, ama bu zaman sınırlarının da insan icadı aptal şeyler olduğu, hafta-ay-yıl denen uydu-ruk hesaplara çok da kafamı takmamam gerektiği fikrine vardım. Ama yine de bunu kendi içimde aşmak için ve belki biraz da sosyal mesaj kaygısıyla doğum günümde ölmeye karar verdim. Yani yarın gece.

Bir gün kütüphanede, kitapları ait oldukları yerlere koyduğum sırada, Uyumsuz Yaşama'ya denk geldim. Sisifos Söyleni. Albert Camus. İntihar'ın derin bir mevzu olduğunu söylüyordu ilk cümlesinde: "Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu var: intihar." İlk cümleyi okumamla intihar etmeye karar vermiştim. Gerisini okudum elbet, ama çok fazla bir şey anlamadım. Kitaba rast geldiğim günün akşamı eve dönerken ilginç bir şey oldu. Hehhehe. Artık bu satırlarda ne okursan oku bana inanacaksın. Başka bir şansın mı var sanki? Hala okuyorsun ve bana inan-mak istiyorsun. Ben de uzun yıllar yaşadım, çünkü inandığım pek çok şey vardı. (Buranın geçmiş zaman kipi içimi huşuyla kapladı.) İnsanlar yaşarlar, çünkü inandıkları bir şeyler vardır hep. Sen-ben-onlar. Şimdiki-geçmiş-geniş za-man. Her şey matematiğe dökülebilir. Fiuuu. A-MA AR-TIK SI-KIL-DIM. Sıkıldım! Anlıyorsun değil mi? Ooöf, yeter bu kadar. Öleyim istiyorum. İstek kipi. Bu yüzden sen okuyacaksın, ben öleceğim işte. Bunu konuşmuştuk. Bana inana-caksın. İş dönüşü diyordum... Hahhahaha. Bunu biriyle paylaşacağım aklıma gelmezdi. Kitaba rast geldiğ... dur bu ciddi bir mevzu, paragraf başı yapalım.

Kitaba rast geldiğim günün akşamı, evet, eve dönüyordum. Her zamanki dönüş yolum; her zamanki tanıdık yüzler, selamlaşmalar; her zamanki kaldırım mantar direkleri ve her zamanki şepeşillelerim. Evim uzun bir caddenin en dibinde, köhne bir apartmanın giriş katında. O uzun caddeyi adımlamak için dönmem gereken son köşeyi aldı-ğımda ve tam olarak sıradaki mantar direği okşayacakken... öylece kalakaldım. Köşeyi almamla hava kararda. Küçük bir an Ankara'dayım sandım. Ankara'da olduğumu sanmamın da etkisi bu garip durumu körüklemiş olacak, tenimin her gözeneğine avcı karıncaların saldırılar yaptığını hissettim. Vücudumu incelediğimde hiçbirini göremedim. Bunlar görünmez karıncalardı demek. Kafamı kaldırıp etrafa baktım. Renkler grileşiyordu... Siyah-beyaz bir filmin içine düş-müştüm! Belki Purple Rose of Cario'nun tersi de mümkündü. Mevsim değişti, kaynayan hava serin bir sonbahar akşamına döndü. Bu koku? Etraf Halkapınar kokmaya başlamıştı.

Böyle bir şey olabilir miydi? Önce bir çeşit yanılsama sandım. Yolun karşısındaki adam? Nasıl? Kendimi kar-şımda öylece dikilmiş görüyordum. Kendimi karşımda. Kendimi kendi karşımda. Hahha! Ne? Böylesine gülünç bir şey mümkün mü?

Yolun karşı geçesinde şu içeriyi göstermeyen siyah filmlerle kaplı cafcaflı, dev camekânlı dükkânlar... Eveeeet evet, *yaya aynası*! Yaya aynasında kendimi görmüş olmalıydım. Diğer türlüsünün akla uygun bir tarafı yoktu. Kendimi kendi karşımda görmek ne demek allaşkına?

İlginç olan şu ki görüntüm benden bağımsız hareket ediyordu. Evet! Zaten şaşkınlığım da bundandı. İnsanın görüntüsü kendisinden aykırı hareket eder mi yahu? Bir karışıklık olmuştu muhakkak. Güçte bir dalgalanma hissettim. O yaratıcı güç, kozmik enerji, neyse işte... Peki, ne yapmalı? Görüntüm, benim hareketlerimi yapmaz olunca, hayli radikal bir kararla, eh ben görüntümün hareketlerini yapayım madem, dedim. Öyle ya, bir şekilde tekrar senkronize olabilirsek eğer, her şey normale dönerdi çarçabuk. (Böylece ben de evime gidip, dünden kalan çorbayı ısıtıp afiyetle yiyebilirdim.) Hem sonuçta o bensem, ben de oyum. Yani hani, görüntünün aynadaki karşılığında, hani ben... Oooöf, bu ne saçma bir cümle, hehhe. Anladın ama demek istediğimi.

Kafası sağa doğru hafif eğik bir halde beni seyrediyordu. Yani, demek istediğim, kafam sağa doğru eğik duruyor, muşum. Ama şimdi nasıl olacaktı, aynadaki görüntümse eğer tam zıttı yönlerde mi poz vermeliydim? Yoo, hayır, benim sağım, onun solu sonuçta. Ben direkt gördüğümü yapacağım, bu detay kendi kendine halloluyor. İki elim iki yanımda, kafam hafif sağa eğik evet, tamam, boş bakışlarla durdum. O da öyle duruyor. Epey durduk öyle, durdum, durduk. Şu an senkronizeyiz galiba, pekâlâ. Bir hareket yapsam benim yaptığımı yapar mı? Yok, biraz bekleyeyim. Ne olur ne olmaz, iyice pekişsin...

İşe bak, kendimle kelimenin tam anlamıyla baş başa kalmıştım. İçimden şarkı söyleyeyim, dedim. Ne kadar durmam gerekir ki ama böyle, ya bir gören olursa? Bir an etrafta ses soluk olmadığını fark ettim. Hiçbir hayat belirtisi yok! Belki herkes pencerelerinden, balkonlarından bizi seyrediyordu. Kafamı kaldırıp kontrol edemezdim, çünkü görüntümü senkronize etmekle meşguldüm. Çok sıkıcı bir iş... Berbat bir iş. İyi ki, ne biliyim, her hafta yapmamız gereken bir iş gibi bir şey değildi bu. Şarkı? *İsmail bir tuhaf adamdır, üç kuruş için hesap sorandır; uyanık geçinir amma yalandır, tüm mal varlığı cebinde olandır.* Yüzüme bir tebessüm yayılacak oldu ki zor tuttum kendimi. Görüntümü sabit tutmalıydım. Böyle bir anda Grup Vitamin makul bir tercih değildi, kabul ediyorum. *El-leeri pa-muuğ, saçlari saa-riii, göz-ler-ri mağhmu-ur...* Çiğdem? Çiğdem'le üç gün oldu konuşmuyoruz. Bu başıma geleni anlatmak isterdim aslında. Ancak herhalde inanmazdı bana. Geniş bir hayal dünyan var, filan derdi yine kesin. İşin açığı bu defa olanlara inanmakta ben de zorlanıy... Ooops! Başını düzeltti. Saniye sektirmeden ben de aynını yapmıştım. Allahalla, bu eşleme, yani senkronize etme işi canımı sıkmaya başlamıştı. Düzeldi sanıyordum oysaki. Şimdi ne olacak? Daha ne kadar bekleyeceğim ki böyle? Düşüncelerim dağılmaya başladı, toparlayamıyorum. Durum sandığımdan daha boktandı. İlginç. Hissettiğim şey bir korku değildi. Kurtulmak istiyordum ama bu durumdan, bundan eminim, evet. Aslında aynı oranda, içinde bulunduğum perişan hal değişik bir keyif de veriyordu ve keşfetme merakına kapıldım bir an için. Bilmediğim bir şeyle cebelleşiyordum. Aşina olmadığım. Sabırlı olmam gerektiğini hatırladım. Ölçülü hareket etmeliydim.

Görüntümün yüzüne bir tebessüm yayılmıştı, bunu gayet net görebiliyordum. Ama içinde bulunduğum bu saçma durumda tebessüm etmek, sağa yatırdığım kafamı düzeltmek kadar basit değildi benim için. Grup Vitamin şarkıları bana yardımcı olabilirdi belki ama hiçbiri aklıma gelmiyordu şu an. Hepsi aniden çok derinlere gömülmüş olmalı belleğimde. Denedim, onu kopya etmeye çalıştım; ancak ne kadar becerebildim emin değilim. Çok geçmeden hareketlendi. Usul ama kendinden emin adımlardı bunlar. Benimkiler öyle miydi bilmiyorum? Görüntümün bunca zaman nasıl zor bir göreve mahkûm olduğunu şimdi anlıyordum, işi gerçekten zormuş. Bu arada görünmez avcı karıncalar, epidermise doğru ilerleyişlerini sürdürüyorlardı. Bunu her adımımda hissedebiliyordum. Beş-on dakikaya kalmaz bedenime sahip olurlardı bu gidişle. Boş verdim onları yine de. Yürüdük, evet, yolun tam ortasında aramızda iki ayak mesafesi kalana kadar adımladık ve nihayet artık dipdibeydik.

Sol el baş ve işaret parmağını bir çeşit kıskaç yapıp burun deliklerine bastırarak burnuna hava giriş-çıkışını kapayıp açtı iki defa ve kıskacı bozmadan benzer hareketi dudağının hemen altındaki cücük kadar sakalıyla oynamak için de yaptı. Ben aynını sağ elimle yaptığım anda...

“Ne yapıyorsun aptal, hahhahaha! Tamam, az önce uzaktan camekândaki görüntünüm sandın da, artık o ihtimali elemen gerekmez mi?” diye alaylı bir tonda söze girdi.

Doğru söylüyordu, nasıl bir ahmaksam, yürüyüp gelen bu kanlı canlı adamı hala ‘aynada görünen ben’ olarak düşünüyordum, düşünmek istiyordum. Çünkü görüntümün sırtına bağlı ya ayna, yürüye yürüye geliyor aynayla. Ayna da ilginç, sadece insan algılayan aynaysa demek ki, ‘karşısındaki ben’i gösteriyor yalnızca; ha ama hemen yamacımdaki herhangi bir şeyi göstermiyor tabii, pehh...

Buna verebilecek bir cevabım yoktu ve neyse ki sorusu da soru sayılmazdı. Dalga geçiyordu herifçioğlu benimle. Sağ eliyle sırtımın ortasına dokunup ‘haydi’ komutunu verdi. Ve yürümeye başladık. Hehhe, görüntümle yürüyüşe çıkmıştık. Herkesten, her şeyden bir süreliğine arındırılmış bu uzun caddenin ortasında gri asfaltı eze eze yürüyorduk. Soluduğumuz hava da, düşündüğümüz ve konuştuğumuz şeyler de hiç olmadığı kadar griydi. Muhtemelen Furkan’ın parmağı vardır bu işin içinde, göt, sever böyle şakaları, diyordum; ama kendimi kandırmakla meşgul olduğumu da içten içe biliyordum.

“Nasılsın?” diye sordu.

“*Şemikler* gibiyim,” dedim.

“Eh, *koşu*verseydik azıcık,” dedi.

“*Halkapınar* kokuyor ama,” dedim.

“*Sarnıc*a çen düşende, *nergiz*e gem düşende...” diye mırıldandı.

“Ruhum *menemene çiğli*, yadıma sen düşende...” diye devamını getirdim. Nağme bile yaptım. Espri yeteneğini sevmiştim doğrusu. “Söylesene,” dedim gülerek, “Furkan sana ne kadar verdi bu iş için?”

Duraksayıp çehresine yine bilmiş bir tebessüm kondurdu. Yolun karşısındayken yaptığı gibi. Yakından daha bir rahatsız ediciydi bu tebessüm. Bilmiş kişi tebessümlerinden nefret ederim. Bilmiş tebessümler, öhh!

Hâlbuki nefret edecek zaman değildi. Bedenimdeki avcı karıncaların işine geliyor olmalı, nefret ettiğim herhangi bir şeye maruz kalıyor olmam. Acaba apartmanın önüne kadar dayanabilecek miydim? Eve girdikten sonrası basit, kendimi banyoya atıp, sıcak suda “su aşağı!”.

“William Wilson.” dedi.

Aslında, daha demek üzere ağzını açtığı sırada bunu hatırlamıştım. William Wilson’ı. Edgar Allan Poe öyküsü. Bu nasıl olur ama? Olur mu? Oldu mu?

“Kes şu saçmalığı. Tabii ki söyleyeceğim şeyi daha söylememişken bileceksin. Tabii ki aklından geçen avcı karıncalar saçmalığını sese, söze dökmediğin halde biliyor olduğumdan güleceğim buna, hahhahah.”

Kendimi çırılçıplak hissediyordum. Edebiyat yapmıyorum bu satırlarda. Eskiden olsa belki. Şimdi değil, şimdi asla değil. Yanımda tüm yüz hatları, tavırları, ses tonu, tepeden tırnağa üst başıyla benle aynı olan biri vardı. Söylemesi çok komik: benle aynı, aynım, tıpkım, görüntüm, *ben*... Komik sözcükler. Elbette Poe satırlarında bu kadar şaşırmamışımdır. Güzel bir öyküydü o. Ama şu an bir öykünün gelişme bölümü satırlarında olmadığıma emindim. Kastım kurmacayı küçültmek, aşağı görmek değil. Böyle düşündüysen, gülerim sana sadece! Aksine bir kurmacadan ibaret olsaydım, belki kendimle gurur duyardım ve saygı duyardım beni sözcüklere döken kişinin zihin kıvrımlarına. Ama hali hazırda kafayı sıyırmak *gerçeğiyle* baş başaydım. Belki güzel bir “kurmaca” tanım ve tarifiyle “gerçek” denen aptal şeyden kurtulabilirdik; ancak dedim ya, kafayı sıyırmakla meşguldüm, başkası uğraşsın artık bu işle... İstersen sen uğraş.

Nasıl olduğunu anlayamadığım bir biçimde ani bir duygu değişimi yaşıyordum. Anakin’in öfkesini hatırla, Obiwan ile çarpışması. Kim oluyordu bu? Ağam vay, paşam vay! Kim, ne sanıyordu ki kendisini? Karşıma çıkmak, bu bilmiş tavırları takınmak da ne demekti? Bildiğim tüm küfürleri etmek, tıkandığım yerde yenilerini üreterek devam etmek istiyordum. Aslında belki o kadarına gerek yoktur. İhtiyacım olan şey, doğru sözcükleri bulup ona haddini bildirmek. Dağılmış düşünce kümelerimi palas pandıras bir araya getirip bir cümleyi sese dökebilecek gücü kendimde topladım:

“Peki, bu ne demek oluyor?”

O ise aynı tavır, aynı tonlama ile bilmişliğine devam ediyordu:

“Güzel, çok güzel... Kızgınlık, öfke, hissetmek için gayet isabetli duygular. Ama sen Vahit, sen, hala aynı asalaklıkla, her zaman olduğu gibi onu içinde yaşamaya mahkûm ediyorsun kendini... ve dolayısıyla bizi!”

“Neyden bahsediyorsun oğlum sen? Kimsin sen?” diyebildim, bu içimi okuyan ukala göte.

“Bunların cevaplarını biliyorsun? Biraz zorlasan o aklını, bu yaşadığımız anı ve yapmaya çalıştığım şeyi de biliyor olduğunu göreceksin; ancak yirmi dokuz yıldır kullanılmayan bir şeyden iyi bir performans beklemek hata olur, hahhaha.”

Yolu çoktan yarılamıştık. Eve varmama az kalmıştı. Yine de o zamana dek nasıl tahammül edeceğimi aklım kesmiyordu.

“Bak biraz toparlayarak devam edelim konuşmaya. Malum, eve varmamıza az kaldı, az sonra kurtulacaksın benden,” diyerek oyununu devam ettirdi çehresine yenisini kondurduğu tebessümüyle ve duraksamadan “ortada normallik sınırlarını hayli zorlayan bir durum olduğunu kabul ediyorum,” diye ekledi. “Şu hayatta bir Vahit’den daha sıkıcı bir şey varsa o da yan yana olan iki Vahit olsa gerek, hehhe. Zaten bu yüzden değil mi ki her sabah yüzünü yıkadığında, sabah ve akşamları saati şaşmaz dakikliğinle dişlerini fırçaladığın zamanlarda, kütüphanede kat duraklarındaki aynaların yanından geçerken, yolda dükkân camekânlarında, saymayacağım daha... Hep kaçırmaz mısın gözlerini benden, ha? Bir an olsun göz göze gelecek olmamızdan tedirgin olmaz mısın, korkmaz mısın ha?”

Onu doğrularcasına kafamı öte yana çevirebildim sadece. Bir şey yapabilecek ya da bir şeyler söyleyebilecek takatim kalmamıştı. O ise konuşmaya devam ediyordu:

“Ben kafanı çevirdiğin her karşılaşmamızda gözlerinin içine bakıyordum senin Vahit! Ve farkında olmasan da her nereye gidiyorsan peşinden geliyordum. Çünkü Vahit, insanlar seni ancak bende görürler...”

Pehh! Bu ne şimdi, birazdan sıkıldığını ve artık oynamak istemediğini söyleyecekti herhalde. Bu ne küstahlık diye düşündüm, belki saniyenin onda biri kadar bir süreliğine. “Görüntümsün lan sen benim, bunlar da ne demek oluyor?” diyemedim. Ama zaten buna gerek de yoktu, o anlayadursun kendi kendine...

Apartmanın önüne varmak üzereydik. Bir süreliğine sessiz kaldık ve nihayet apartmanın hizasına geldiğimiz esnada, komik bir biçimde ona veda ediyormuşçasına bir tavır takınacakken söze girip “Çiğdem!.. Onun sana ne yaptığını gör Vahit... Bugün rast geldiğin Sisifos’un yanına Genç Werther’in Acıları’nı da koy ve belki hayatında ilk defa olacak ama dürüst olmayı dene! Ben, sen neredeysen peşinde olmaya devam edeceğim. Zamanı gelince tekrar konuşacağız Vahit. Haydi, artık git ve şu avcı karıncalarından kurtul, hahhahha,” diyerek tiradına son verdi.

Durdum. Düşüncelerim sarmaş dolaştı. Düşünmeyi bıraktım. Başka bir şey duymaya mecalim kalmamıştı. İşitmez oldum. İçinde Çiğdem’in adının geçtiği sözcüklerin yayılmış olduğu bu havayı teneffüs etmek bedenime iyi

gelmiyordu. Nefes almayı kestim. Arkamı dönüp apartmana girebilmek için gereken hayati faaliyet kadar yaşam enerjisini kendime ayırıp gerisini feda ettim. Ve nihayet arkamı döndüm. Tek kelime etmeden. Birkaç adım... ve tekrar duraksadım. O bana veda etmişti ama ben ona etmemiştim. Tam döneceğim esnada bir araba sesi işittim. Düşünüyor ve işitiyordum, evet. Bunlara şaşırarak bir hayat belirtisi görmek, ayrıca, belki görüntüme veda etmek isteğiyle olacak, arkamı döndüm. Karşımda kimseyi göremedim. Etrafa bakındım. Grilik kaybolmuştu. Hava normale dönmüştü, koku da öyle. Ancak gelip geçen arabalardan başka kimseler yoktu caddede. Kaldırımın dibindeydim. Biraz önce yolun ortasında değil miydik? Arabalar... Bunu sorgulayamadım. Gizli öznesi 'biz' değil 'ben' olan bu sorunun cevabından önce yanıtlamam gereken başka şeyler vardı. Tekrar dönüp apartman kapısına yollandım. Anahtarı çıkarmak için cebimi yoklarken refleksif olarak kafamı sağa çevirdiğimde yerde gördüm o bilmiş tebessümü. Onu yerde gördüm. Yerde, gölgemi gördüm.

Böp böp böp. Evet. Bu bölüm de böyle biter can dost. Çiğdem nerede? Ona gelemedim. Eh, ne yapalım yani... Gördün işte, kafam attı birden ve ne mevzulara daldım. Heyulalar heyulalar. Seni de kendi heyulalarıma gömdüm. Heyhula mı yoksa o? He-yu-la. Hey-hu-la? Oooöf. Aman aman. Hala okuyorsun. Bu ilginç ve teşekkür edilesi. Teşekkür ederim, gerçekten çok mahcup hissediyorum böyle hep ben konuşuyormuşum gibi olunca. Ama işte, imkânlar... Çiğdem! Bu bölüm de böyle bitsin ve evet, beni daha bir tanımış oldun böylece, diyelim(!) Şimdi sana dağlar kızı Çiğdem'i anlatacağım. Yani kitapçıda filan, hani Tuğba'nın çalıştığı, bir şeyler gevelemiştim, az çok biliyorsun. Bir deneyelim bakalım.

Merak etme, az kaldı sona.

Yıldızlar.

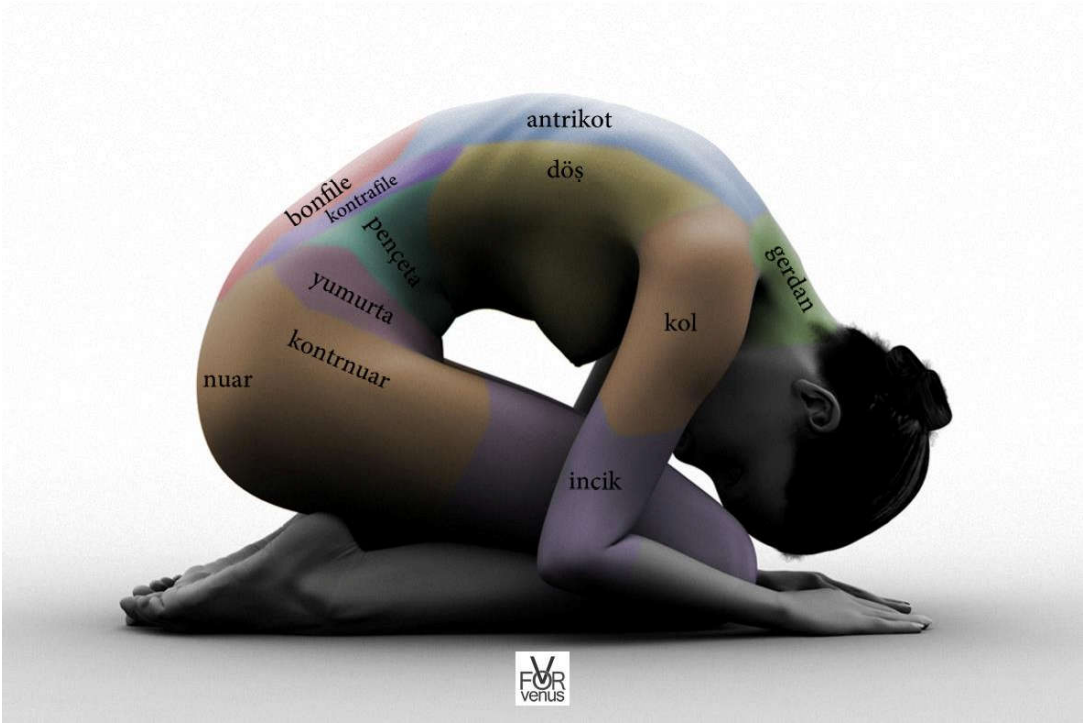
***

(Devam edecek...)

ROMAN-ÇİNGENE
denince akla gelen sözcükler
müzik
dans
eğlence
esmer
çiçek
kırmızı
pembe
renkli
aksan
özgürlük
göçebe
kadın
çocuk
hindistan
sulukule
öteki
mutluluk
rahatlık
anı yaşayan
klarinet
dansöz
müzisyen
neşe
keman
çalgı
darbuka
oyun havası
xy
42 kişi
xx
71 kişi
FOR venus

www.vforvenus.com

TÜM HAYVANLARIN VÜCUDU AYNI BÖLÜMLERDEN OLUSUR

kapitalizm
eşit olduğunu
zannetmektir

FOR venus
Kentine hakim ol

Politika:

Dergide yayımlanan yazıların
bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu
yazarlarına aittir.

İletişim

ontodergisi@gmail.com

Takip Adresleri

(Erişim için simgelerin üzerine tıklayınız.)

www.ontodergisi.com

